ZROD, LESK A PÁD PODNIKATEĽSKÉHO TYPU NOVEJ ŠĽACHTY V HABSBURSKÉJ MONARCHII

ROMAN HOLEC

HOLEC, Roman. The origin, glory and fall of the new business nobility of the Habsburg Monarchy. *Historický časopis*, 2019, 67, 4, pp. 601-631, Bratislava.

The study describes the origin, glory and fall of several important business families (Fries, Henickstein, Friesenhof and others), who gained noble status in Vienna at the end of the 18th century and retained considerable social prestige and wealth in the early 19th century. However, their minimal political influence as new noblemen did not correspond to their enormous economic and great cultural importance. The strong founding generation was usually followed by stagnation and often gradual decline with members of later generations not having the necessary persistence and qualities.

This development is shown in most detail in the case of the Friesenhof family, with Johann Michael (1739–1812) founding a tradition as the first baron. His son Adolf (1798–1853) still significantly applied himself in the field of business, but his younger brother Gustav (1807–1889) already settled at Brodzany in territory now belonging to Slovakia, where he devoted his attention to business on the local level rather than on that of the whole state. With a loyal attitude to the court and the monarch, strong links with Russia, the Slovak national emancipation movement and Germany, he became a representative of a unique type within the new aristocracy with very strong European connections. His children developed these tendencies further. All this made the Friesenhofs a very interesting and entirely atypical noble family, which only confirmed the variety of this social group.

Key words: Habsburg Monarchy. 18th – 19th centuries. New business nobility. Friesenhof-Oldenburg baronial family. Links with Russia and Slovak politics.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2019.67.4.2>

V centre pozornosti tohto textu budú tri podnikateľské subjekty, ktorých reprezentanti sa stali súčasťou tzv. novej šľachty. Dva viedenské bankové domy z prelomu 18. a 19. storočia – Fries & Comp. a Henickstein & Comp. a doteraz takmer neznáma osobnosť Johanna Michaela Vogela, ktorá oba domy prepájala, bola s nimi spriaznená a zainteresovaná na ich obchodoch. Jeden z Vogelových

synov pokračoval v otcovej podnikateľskej kariére, druhý z dvojice synov sa po viacerých diplomatických misiách v zahraničí usadil pred revolúciou 1848 na území dnešného Slovenska.¹

Náš príbeh sa začína vo francúzskej obci Beblenheim v Alsasku, severne od Colmaru a takmer na hraniciach s dnešným Nemeckom. Tu sa roku 1739 narodil zakladateľ rodu Friesenhofovcov a prvý nositeľ tohto mena, už spomínaný Johann Michael Vogel. Predpokladá sa, že pôvod rodiny bol v Mülhausene, ktorý bol istý čas voľne pripojený ku Švajčiarsku. Otec Dávid mal zomrieť roku 1746 a matka Verena, rodená Rack, roku 1765.²

Johann Michael pôsobil, pracoval a žil vo Viedni, hlavnom meste habsburskej monarchie, kde vtedy vrcholila finančne náročná realizácia mnohých osvieten-ských ideálov a reformných úsilí. Viedeň bola centrom veľkého štátu a miestom, kde sa práve vtedy mohli presadiť ambiciózní a podnikaví ľudia. Johann Michael Vogel takýmto človekom očividne bol. Podobne ako on, i ďalší prichádzali zo zahraničia a prinášali nové formy správania, kultúry a podnikateľských aktivít. Rozhodujúcim spôsobom sa podieľali na priemyselnom hospodárskom vzostupe krajiny. Usádzali sa vo Viedni, užívali si náboženskú slobodu a vo viedenskom prostredí už nachádzali pre seba a svojich blízkych nový domov.

Rok vypuknutia Francúzskej revolúcie sa aj pre Johanna Michaela stal prelomovým. Roku 1789 sa totiž už v pomerne vysokom veku, ako päťdesiatnik, oženil s mladučkou rodáčkou, ešte len 18-ročnou barónkou Annou Máriou Bössner, narodenou v apríli 1771, dcérou Ambróza Bössnera, mešťana, senátora a lekárnik v meste Colmar.³ Anna bola neterou bankára Johanna Jakoba Bössnera z haličského mesta Brody. Medzi jej predkami sa nachádzalo viacero indícií na židovský pôvod rodiny. Sobáš s mladou dievčinou zrejme súvisel s ďalšou významnou udalosťou v živote Johanna Michaela.

V tom istom roku, ako sa oženil, teda roku 1789, presne 19. decembra, bol cisárom Jozefom II. povýšený do dedičného barónskeho stavu Svätej ríše rímskej národa nemeckého ako Johann Michael barón Vogel von Friesenhof. Predchádzala tomu žiadosť cisárovi o povýšenie do stavu ríšskych barónov, v ktorej sa Vogel odvolával na svojho už dávno nobilitovaného a vtedy už zosnulého šéfa

1 Tento text vznikol s podporou a v rámci projektu APVV-14-0644: *Kontinuity a diskontinuity politických a spoločenských elít na Slovensku v 19. a 20. storočí a VEGA 2/0121/17: Politická korupcia na území Slovenska v 19. a 20. storočí.*

2 STEEB, Christian. *Die Grafen von Fries. Eine Schweizer Familie und ihre wirtschafts-politische und kulturhistorische Bedeutung für Österreich zwischen 1750 und 1830*. Bad Vöslau: Stadtgemeinde, 1999, s. 147. ISBN 3950120505.

3 Archív Slovenského národného múzea Bratislava (ďalej ASNM), fond Brodzany (nespracovaný), Stammbaum; Slovenský národný archív Bratislava (ďalej SNA), fond Rod Friesenhof – Brodzany, osobitne uložená korešpondencia iných, Rodokmeň Bössnerovcov.

Johanna Friesa a na svoje detailne vyčíslené zásluhy na hospodárskom a finančnom poli, pričom si navrhol aj vyššie udelený predikát.⁴

Žiadosť cisárovi nasledovala krátko po svadbe a barónska manželka bola jedným z najvážnejších argumentov. Normálne bolo treba najprv dostať človeka do šľachtického stavu a až potom sa mohol uchádzať o titul baróna. V prípade Johanna Michaela však išlo všetko veľmi rýchlo: najprv výhodná svadba a hneď potom žiadosť o baróna, pričom sa jeden krok jednoducho preskočil. Nobilitácia zo stavovských dôvodov (príbuzenstvo so šľachtou) bola bežná, ale v prípade udelenia baronátu bez predchádzajúceho šľachtictva išlo o výnimočný jav. Zrejme aj tu rozhodovali peniaze. Nobilitačné spisy totiž neobsahujú žiadosť o odpustenie poplatku, ktorý v tomto prípade musel byť poriadne veľký: zaplatilo sa za baronát i za preskočenie stupňa (tzv. *tax cum saltu*).⁵ Pre Johanna Michaela to však bola investícia ako do ktoréhokoľvek priemyselného podniku. Investícia, ktorá sa zhodnocovala a prenášala na potomkov. Vynára sa otázka, či svadba Johanna Michaela a Anny nebola klasickým prípadom označovaným ako svadba z rozumu, ako svadba erbu a mešca peňazí, tu skôr bankových vkladov.

Z nobilitačnej listiny sa dozvedáme v takmer identickom znení ako v žiadosti, že nový barón si zásluhy vydobyl predovšetkým v podnikateľskej sfére, keď 27 rokov, teda od roku 1762 pôsobil v zmenkovom podnikaní a pracoval pre rodinu Fries. Ako zamestnanec v bankovom a zmenkovom dome Fries & Comp. sa iniciatívne a významnou mierou zúčastnil na zakladaní a prevádzke „*rôznych veľmi dôležitých podnikov tohto domu v Haliči*“, viacerých ďalších manufaktúr a podnikov (napríklad roku 1751 v dolnorakúskom Obergrafendorfe na zriadení barchetovej manufaktúry so správou na zámku Fridau). Roku 1787 sa v rámci bankového domu Henickstein podieľal na založení jednej cukrovarníckej rafinérie v Čechách, ako aj na zväčšení manufaktúry na hodváb vo vlastníctve uvedeného domu a vyznamenal sa aj pri prevádzke továrne na výrobu potlačového kartúnu vo Fridau. Tieto zásluhy o povznesenie ekonomiky štátu kombinoval s aktivitami v prospech panujúcej dynastie „*tak pri finančných operáciách, ako aj pri zriaďovaní dôležitých manufaktúr a obchodných podnikov*“.⁶

4 SNA, fond Rod Friesenhof – Brodzany, osobitne uložená korešpondencia iných, Johann Michael Vogel cisárovi z 9. 6. 1789.

5 Österreichisches Staatsarchiv Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, fond Adelsarchiv (1500 ca – 1918 ca), Reichsadelsakten (1500 ca – 1806), Allgemeine Reihe, Johann Michael Vogel, Freiherrnstand (von Friesenhof) und Prädikat „Wohlgebohren“ 1789 a fond Hofadelsakten (1600 – 1918), Akten, Adelsgeneralien, Johann Michael Vogel, Freiherrnstand (von Friesenhof) 1789. Za nezištné poskytnutie materiálov ďakujem Janovi Županičovi.

6 ASNM, fond Brodzany (nespracovaný), odpis (kivonatos másolat) nobilitačnej listiny Jozefa II. z roku 1789. Podobne aj v *Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon. II.* Leipzig: Voigt, 1868, s. 403, tu sa však udelenie nobilitačnej listiny udáva rokom 1790. K zmenkovým obchodom aj SNA, fond Rod Friesenhof – Brodzany, osobitne uložená korešpondencia iných.

Nezabúdajme, že sa nachádzame v období raného kapitalizmu, keď reformné plány Márie Terézie a Jozefa II. smerovali k ekonomickému povzneseniu krajiny. Podporoval sa vznik manufaktúr (často išlo o podmienku k tomu, aby jednotlivec dostal povolenie usadiť sa a podnikat'), začali úsilie o racionalizáciu poľnohospodárstva, oživoval sa obchod a rôzne opatrenia mali za cieľ naplniť vojnami vyčerpanú a stále prázdnu štátnu pokladnicu. Privilégiá na zriadenie fabriek udeľoval štát najprv šľachticom, ale i kláštorom, rovnako vysokým štátnym úradníkom, postupne však čoraz častejšie i podnikateľom, a to bez ohľadu na ich národnosť a pôvod. Boli medzi nimi protestanti i Židia, rovnako celé obchodné spoločnosti (Compagnien), združujúce jednotlivcov najrôznejšieho typu (šľachticov, Židov, cudzincov, domácich podnikateľov, špekulantov i rôznych dobrodruhov). Z obchodníkov sa stávali zakladatelia manufaktúr, čo bolo v záujme štátu, a preto aj prejavom istého tlaku z jeho strany. Výrazný podiel tu zohrali osobnosti prichádzajúce do monarchie zo zahraničia na západ od nej, čoho dôkazom bol aj spomínaný Johann Michael Vogel.

Zatiaľ čo za Karola VI. a Márie Terézie mala spoločnosť pomerne jednoducho vymedzené hranice medzi tzv. dvorskou spoločnosťou, meštianstvom, úradníckym stavom a pod., Jozef II. začal svojou nobilitačnou politikou túto štruktúru „komplikovať“. Prví meštianski grófi (medzi nimi spomínaný Fries) pochádzali z obchodníkov a fabrikantov, popri nich bolo veľa ďalších podnikateľov a priemyselníkov (medzi nimi aj prví Židia) povýšených do nižšieho šľachtického stavu a tí všetci spolu utvorili tzv. druhú spoločnosť. Takto sa síce darilo zvyšovať ich sociálnu prestíž, ale amalgamácia šľachty, o ktorú sa Jozef II. usiloval, sa napriek viacerým prienikom do jej štruktúr ani zďaleka nepodarila.

Podnikateľské subjekty, ktoré mali štartovací kapitál, ho vedeli investovať, a tak akumulovať stále nové a nové finančné zdroje. Mali zelenú a štát im maximálne vychádzal v ústrety. Takýmto subjektom, ktorý sa najvýraznejšie uplatnil na vtedajšom finančnom trhu ríše, bol aj už spomínaný bankový dom Fries & Comp.

Vznikol v roku 1766 a založil ho s frankfurtským podnikateľom Johannom Jakobom barónom Gontardom podnikateľ, priemyselník a bankár Johann Fries (1719 – 1785). Gontard bol pôvodne Friesovým účtovníkom a jeho podiel na zo zákona potrebnom akciovom kapitáli 60 000 zlatých tvoril štvrtinu, teda 15 000. Zvyšok patrilo Friesovi. Podľa zakladajúcich zmlúv sa bankový dom týkal aj všetkých dovtedajších Friesových podnikateľských aktivít.

Fries sa narodil v Alsasku v meste Mülhausen, južne od Beblenheimu, odkiaľ pochádzali aj Vogelovci. Spojeniu Friesa s Johannom Vogelom zrejme preto napomáhali i rodácke väzby. Fries pochádzal zo starej švajčiarskej kalvínskej bankársko-obchodníckej rodiny a stal sa v dôsledku tolerančného patentu zakladateľom ortodoxnej helvétskej konfesie v monarchii. Priaznivé podnikateľské

ovzdušie v alpskej krajine a protestantské dispozície dávali Švajčiarom dobré predpoklady na „vývoz svojich schopností“.⁷ Fries prešiel do rakúskych služieb, kde sa zaoberal, ako mnohí ďalší nekatolícki (i židovskí) súkromní bankári s obchodnými a špedičnými skúsenosťami, hlavne zmenkovými obchodmi, financovaním tovarového obchodu a armádnymi pohľadávkami. Integrácia židovských a protestantských podnikateľov do spoločnosti sa uskutočňovala v čase, keď Rakúsko potrebovalo po strate Sliezska peniaze ako soľ. Najmä v prípade prvej skupiny išlo o komplikovaný a neukončený proces.

Johann Fries si získal veľké zásluhy pri získavaní finančných podpôr v zahraničí pre armády habsburskej monarchie a jej spojencov. Po skončení vojny o rakúske dedičstvo roku 1748 bol poverený vyrokovať vyplatenie anglických podpôr, ktoré Londýn dlhoval Rakúsku, ale po uzavretí mieru v Aachene už nebol ochotný ich vyplatiť. Fries splnil po ročnom rokovaní v Londýne túto delikátnu úlohu a mohol sa so súhlasom cisárovnej Márie Terézie usadiť vo Viedni bez povinnosti platiť dane.

Bankový dom Fries & Comp. bol ukážkou razantného vzostupu, akumulovaného rozsiahleho bohatstva i tragického pádu. Stal sa svedectvom spojenia veľkoobchodníka, finančníka a priemyselníka, jednoducho podnikateľa vo veľkom. Tento postup vyžadoval vysokú kvalifikáciu, početné kvalifikované sily (zo začiatku výlučne zahraničné) a mnohé nové poznatky. Aj tieto zmeny sa vykladajú ako tlak moderny.⁸ Postupne narastala tendencia k autarkii a zvýšená konkurencia vytvárala na podnikateľov v Rakúsku silný modernizačný tlak.

Počas sedemročnej vojny sa Fries staral o francúzske finančné podpory (ročne 12 miliónov zlatých) a sprostredkoval výhodné obchody s Osmanskou ríšou. Okrem Orientu mal intenzívne kontakty s talianskymi podnikateľskými firmami. Za províziu 0,5 % spravoval až do roku 1767 45 miliónov zlatých pre štátnu vojnovú pokladnicu. Keď sa platby omeškávali, sám z vlastných prostriedkov poskytoval zálohy. Tak napríklad financoval armádny zbor generála Laudona po bitke pri Frankfurte nad Odrou roku 1759.

V metropole habsburskej ríše sa stal jednou z vedúcich osobností rozvoja rakúskeho priemyslu. Mária Terézia mu dokonca udelila viaceré hospodárske privilégia, ktoré využil pri zakladaní rôznych manufaktúr, pričom rovnako ústretovo sa správala k nemu i vláda. A to napriek tomu, že nebol katolíkom. Fries dostal koncom roku 1751 privilégium na zriadenie fabriky na výrobu všetkých druhov barchetových a hodvábnych látok v dolnorakúskych obciach Fridau

7 K tomu MIKOLETZKY, Hanns Leo. Schweizer Händler und Bankiers in Österreich (vom 17. bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts. In REDLICH, Virgil – FELLNER, Fritz (eds). *Österreich und Europa. Festgabe für Hugo Hantsch*. Graz; Wien; Köln: Styria, 1965, s. 150 a nasl.

8 Podrobnejšie MITTENZWEI, Ingrid. *Zwischen Gestern und Morgen. Wiens frühe Bourgeoisie an der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert*. Wien: Böhlau, 1998. ISBN 9783205988724.

a Rabenstein, na majetkoch baróna Grechtlera. Tu si robil zásluhy aj už spomínaný Johann Michael Vogel. Roku 1764 utvorili Fries a Grechtler spoločné konzorcium a roku 1770 vo Fridau angažovali významného augsburského odborníka a manažéra Johanna Heinricha Schüleho, vďaka ktorému tu úroveň apretácie dosiahla špičkovú úroveň. Popri zahraničných expertoch sa importovala aj najmodernejšia technika, čím produktivita a technická úroveň jednotlivých manufaktúr stále narastala.

Taktiež v roku 1751 dostal Fries spolu s talianskym obchodníkom Petrom Togniolom privilégium na založenie továrne na výrobu zamatových látok v Oberdöblingu. Mali právo vyrábať všetky druhy zamatu a hodvábu, pričom za prevádzkového odborníka povolali Holanďana Friedricha Christiana Aschera. Počet tkáčskych stavov nebol obmedzený, rovnako počet tovarišov a učňov, ktorých tu mali právo zaúčať. Obom podnikateľom Mária Terézia sľubovala „*chrániť udelenú milosť a slobodu a poskytovať pokoj ich fabrike a nerušenej produkcii, ako aj jej rozvoju...*“⁹

O rok neskôr, teda roku 1752, dostal Fries s istým poručíkom delostrelectva Johannom Schmidtom právo založiť podľa norimberského vzoru továreň na mosadzné a kovové výrobky v dolnorakúskom Weissenbachu. V privilégium od Márie Terézie im bol na desať rokov zaručený monopol na strojné zariadenie fabriky vrátane stroja na využívanie vodnej sily. Ďalej sa im za výhodné a pevne stanovené ceny zabezpečoval prísun tyčového železa z erárnych banských zariadení v Tirolsku a Štajersku, ako aj voľný bezcolný obchod na území monarchie a výhodný vývoz výrobkov mimo nej. Začiatkom roka 1755 sa privilégium rozšírilo o výrobu rôznych drôtených výrobkov, ihly a pilníky v Lichtenwörthe pri Wiener Neustadte. Lokalita pre novú priemyselnú prevádzku sa nazvala Nadelburg a povinnosťou oboch podnikateľov bolo postaviť v nej pre úradníkov a robotníkov fabriky, ako aj pre ich rodiny, katolícky kostol alebo kaplnku zasvätenú svätej Terézii. Taktiež zabezpečiť ročný plat dvom duchovným z cisterciátskeho kláštora v Neustadte. Z toho vidieť, že podobné privilégia mali nielen ekonomické, ale i širšie spoločensky nastavené parametre.¹⁰

Postupne však boli tieto výlučné privilégia nahrádzané a ich monopol lámaný vydávaním ďalších povolení zakladať fabriky, čo pozitívne vplývalo na rozvoj konkurencie a iniciovalo oveľa intenzívnejší priemyselný vývoj a náročnejšie podnikateľské prostredie.

Roku 1752 poverili Friesa spolu so spomínaným podnikateľom v oblasti výroby hodvábu Togniolom vedením cisárskych hodvábných fabriek. Roku 1754 založili obaja na základe už uvedeného privilégia podnik na výrobu zamato-

9 OTRUBA, Gustav (ed.). *Österreichische Fabriksprivilegien vom 16. ins 18. Jahrhundert*. Wien; Köln; Graz: Böhlau, 1981, s. 283 (privilégia z 28. 3. a 23. 12. 1851). ISBN 3205087291.

10 Tamže, s. 374-375 (privilégium z 11. 1. 1755).

vých a hodvábných látok v Oberdöblingu, kde využili zásoby tovaru a stroje z existujúcich cisárskych skladov. Odtiaľto sa potom šírila výroba hodvábu aj do ďalších prevádzok (Schottenfeld, Neubau). Fries založil na majetkoch baróna von Neffzern (Hradec nad Moravicí) továreň na vlnu. Naopak, nepodarilo sa mu zmocniť sa cez thunovský obchodný dom obchodu s ľanovým textilom v Čechách. Roku 1759 prideliť Friesovi vedenie administrácie transportu hornín z erárnych baní. V priebehu 24 rokov dosiahol obrat tohto podniku 55 miliónov zlatých a Fries ho za polpercentnú províziu úveroval šiestimi miliónmi.

Bolo očividné, že Mária Terézia sa snažila vykompenzovať stratu Sliezska systematickou podporou zakladateľských továrenských aktivít. A práve Johann Fries bol na to jedným z najvhodnejších mužov, pričom hýril aktivitami, využíval a tešil sa z početných privilégií a finančných úľav.

Medzitým v období 1756 – 1776 (udáva sa aj 1752 – 1776) nadobudol Fries obrovské zisky z tzv. Thaler-Negotium, čo nebolo nič iné ako ním vymyslený výnosný obchod s Orientom, na ktorý získal v tomto období Fries monopol. Do východného Stredomoria výhodne vyviezol vyše 20 miliónov tereziánskych toliarov. Mince boli razené aj po smrti cisárovnjej a boli pre vysoký obsah striebra žiadané ako platidlo na ázijskom a africkom území až do druhej svetovej vojny. Z ážia (rozdiel medzi vyššou trhovou cenou v porovnaní s nominálnou cenou tvorenou cenou drahých kovov a nákladmi na razenie mincí) získal Fries vyše milióna zlatých čistého zisku. Z jedného toliara mal až 10 grajciarov, podľa iných údajov mu patrila tretina čistého zisku. Rozprávkové bohatstvo, veď sa vyrazilo až 20 miliónov strieborných mincí, sa akumulovalo aj vďaka tomu, že od roku 1769 sa Friesovci tešili daňovej slobode. V Kremnici na mincovom úrade zabezpečoval razbu mincový adjunkt Franz Kaschnitz.¹¹

Roku 1774 nájdeme Friesa v Bruseli, kde v ďalšej diplomatickej misii vyrokoval novú colnú tarifu medzi nemeckými krajinami a Nizozemskom. Zároveň zabezpečil nárast vývozu hornouhorskej medi do Belgicka. Po získaní Haliče nechal Fries & Comp. vybudovať s nákladom 100 000 zlatých továrenské mesto Ederow. V haličských mestách Brody a Lvov, ako aj v talianskom Neapole, sa zriadili zastupiteľstvá.

V komplikovaných zápasoch Márie Terézie o existenciu vlastného štátu zabezpečoval Fries koncom sedemdesiatych rokov 18. storočia pre Rakúsko dve štátne pôžičky (1777 a 1779). Spolu s bankovým domom pracoval i veľkoobchod, ktorý sa špecializoval na dunajský obchod s Orientom. K tomu slúžil sklad v Konštantinopole, ktorý mal pod kontrolou obchod s Osmanskou ríšou.

11 MATIS, Herbert. Die Grafen von Fries. Aufstieg und Untergang einer Unternehmerfamilie. In *Tradition*, 12 (München 1967), 4. Heft, s. 486-491. K tomu aj SEMPLE, Clara. *A Silver Legend. The Story of the Maria Theresa Thaler*. Manchester: Barzan Publishing Lim., 2005. ISBN 9780954970109.

Roku 1781 zriadil v zrušenom paulínskom kláštore vo Wiener Neustadte továreň na širokú škálu hodvábných výrobkov. Výrobným vedúcim sa stal švajčiarsky špecialista. Od roku 1783 sa stal Fries hlavným akcionárom továrne na bavlnu a potlačový kartún v Kettenhofe. Johannov brat Filip Jakob von Fries (roku 1791 nobilitovaný na baróna) sa stal jedným z jej riaditeľov, rovnako riaditeľom pradiarne bavlny vo Schwechate. Išlo o predchodcu v dnešnom zmysle slova manažérskeho postu.

Z mnohostranných a neraz veľmi lukratívnych podnikateľských aktivít Johanna Friesa môžeme spomenúť dovoz odrody viniča Modrý Portugal do Bad Vöslau, kde mal zakúpený prepychový zámok a kde stál pri zrode výbornej povesti tamojšieho vína. Bolo zrejmé, že mal blízko k dvoru, a i keď nie všetky jeho zámery vyšli podľa plánu, podarilo sa mu zhromaždiť obrovský majetok, ktorý investoval hlavne do kúpy nehnuteľností a palácov, ako aj do ich prestavby a výstavby. Oproti Hofburgu si nechal postaviť dvorským architektom luxusný palác (dnes palác Pallavicini). Získal panstvá Vöslau, Dennenlohe a Oberschwanningen.

Roku 1752 povýšili Friesa do šľachtického stavu, roku 1757 ho nobilitovali medzi rytierov, roku 1762 do stavu barónov a roku 1783 medzi ríšskych grófov.¹² Na tento impozantný postup a zásluhy sa vo svojej už spomínanej nobilitačnej žiadosti odvolával aj budúci prvý barón Vogel von Friesenhof, ktorý s Friesom a pod jeho vedením dlhé roky pracoval. Môžeme predpokladať, že navrhnutý šľachtický predikát vychádzal z mena vtedy už grófa Friesa, ktorý bol Johannovi Vogelovi viac ako len obyčajný nadriadený a možno ho považovať za Vogelovho partnera a dobrodinca. To isté potvrdzuje aj nápadná podobnosť medzi jeho a friesovským erbom. Dlhoročný paternalizmus nadriadeného a spolupracovníka zohrával vo vogelovsko-friesenhofovskej rodine a tradícii nad'alej veľmi významnú úlohu.

Postavenie Johanna Michaela Vogela sa posilnilo pri zásadnej zmene spoločnosti v decembri 1782. Vtedy k Friesovi a Gontardovi vystúpil z pozície dlhoročného spolupracovníka ako nový partner práve on. Vstúpil s kapitálom 50 000 zlatých a prevzal vedenie obchodov spoločnosti.

Friesa našli roku 1785 utopeného v jazere na panstve Vöslau. Jeho smrť zostala nevysvetlená, hovorilo sa o samovražde v návale depresí.¹³ Pritom sa jeho

12 K tomu polemicky a spochybňujúco WALDERDORFF, Hugo Graf von. *Beweis dass Graf Johann Fries von Geburt an adelig war*. Landshut: Thomann, 1914. Neskorší výskum vyvrátil tvrdenia z tejto publikácie.

13 BRŇOVJÁK, Jiří. *Šlechticem z moci úřední. Udělování šlechtických titulů v českých zemích 1705–1780*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2015, s. 228. ISBN 9788074644610; STEEB, ref. 2; MENTSCHL, Josef – OTRUBA, Gustav. *Österreichische Industrielle und Bankiers*. Wien: Bergland, 1965, s. 39 a nasl.; KATZER, Ernst. *Ein Frühindustrieller. Johann Re-*

majetok odhadoval na 6 miliónov zlatých. Za neplnoleté deti sa chystala ujať poručníctva najprv vdova po zosnulom Anna Fries, rodená Parish (1737 – 1807), dcéra továrnik a poľsko-saského konzula v Lyone. Podieľala sa finančne na industrializačných projektoch firmy Fries & Comp., či už išlo o cukrovary v Rijeke, Terste, Klosterneuburgu, Königsale a v Náchodě, o bavlnárske závody vo Fridau a Kettenhofe, ktoré zamestnávali na základe nákladníckeho systému až 20 000 ľudí, o hodvábnickú manufaktúru vo Wiener Neustadte a textilnú továreň v Mödlingu. Majetok bankového domu sa do roku 1800 vyšplhal na 2,5 miliónov zlatých, z čoho až 80 % pripadlo na vdovu, teda na friesovskú rodinu. Polročný zisk sa pohyboval v intervale 300 000 – 400 000 zlatých. V štátnych papieroch mala rodina uložených okolo 5 – 6 miliónov zlatých, o obrovskom pozemkovom vlastníctve ani nehovoriac.

Po smrti Friesa roku 1785 sa poručníctva neplnoletých detí (Móric a jeho dve sestry) ujali okrem už spomínanej vdovy Anny v zmysle priania zosnulého aj jeho bývalý spoločník Gontard, synovec Philipp Jakob von Fries a ďalší bývalý spoločník Johann Michael Vogel, vtedy ešte bez predikátu „von Friesenhof“. ¹⁴ V pokynoch zakladateľa šľachticko-podnikateľského rodu sa pre poručníkov okrem iného uvádzalo, aby bránili nerovným sobášom, zdôrazňovalo sa úsporné nakladanie s peniazmi i spravodlivé rozdelenie majetku medzi dedičov. Každému z poručníkov okrem vdovy prislúchalo 1000 zlatých ročne. Vôbec, vdova sa cítila byť testamentom manžela poškodená a poručníci účinne brzdili jej tendencie mínať peniaze na najrozmanitejšie osobné potreby. Rovnako jej obe dcéry mali o mŕtvaní peňazí svoje vlastné predstavy a veľmi umne ťažili z rozporov medzi matkou a poručníkmi. ¹⁵

Roku 1787 sa stal Vogel spolu s ostatnými poručníkmi spolumajiteľom továrne na hodváb zriadenej v budovách pôvodne karmelitánskeho kláštora vo Wiener Neustadte. Úlohu Johanna Michaela Vogela pri friesovských obchodoch a jeho záujmové oblasti v pestrých podnikateľských aktivitách bankového domu poznáme väčšinou len z citovanej nobilitačnej listiny.

Štafetu vo friesovskej rodine prevzal po dosiahnutí plnoletosti syn Josef Fries (1765 – 1788). Preslávil sa ako zberateľ umenia a zakladateľ svetovo známej

ichsgraf von Fries. In *Niederösterreichischer Kulturbericht 1985. Kunst und Wissenschaft. Bericht über Förderungsmaßnahmen der Abteilung Kultur und Wissenschaft des Amtes der NÖ Landesregierung*. St. Pölten: Amt der NÖ Landesregierung, 1985, s. 14 a nasl.

14 Nepresnosti v menách, zato cenné údaje o podnikateľských aktivitách spoločnosti obsahuje štúdia MATIS, ref. 11, s. 484-496.

15 HAUGWITZ-EL KALAK, Johanna. Rodina Friesů. In HAUGWITZ-EL KALAK, Johanna (ed.). *Panství Náměšť v proměnách času. Obraz v zrcadle evropských dějin*. Telč: NPÚ Telč, 2013, s. 133. ISBN 9788090424074. Jedna zo sestier Sofia Fries (1769 – 1835) sa vydala roku 1794 za grófa Henricha Wilhelma Haugwitza.

obrazovej galérie. Žil hlavne v Ríme a Neapole, kde bol v styku s Johannom Wolfgangom Goethem. Zomrel náhle na vysoké horúčky.

Pri príležitosti nástupu cisára Leopolda na trón roku 1790 vypracovala spoločnosť Fries & Comp. pamätný spis pod názvom Promemoria, v ktorom vyčíslili svoj obrovský majetok, bohaté podnikateľské aktivity, zásluhy pri rozvoji priemyslu i znižovaní pasívneho obchodného salda rakúskeho štátu. Že pri tom spomínali skôr patriotizmus ako vysoké zisky, bolo pochopiteľné. Nobilitácie hlavných protagonistov spoločnosti mali byť dokladom vlastenectva a zásluh, dožadovali sa preto naďalej ochrany a milosti panovníckeho domu. Nasledovali vymenované podniky, v ktorých mala spoločnosť uložený svoj kapitál: továrne na výrobu bavlny vo Fridau a Kettenhofe (základný kapitál vyše milióna zlatých, pričom Friesovci sa podieľali vyše polovicou, a 20 000 od podniku závislých tkáčov, pradiarov a ďalších pracovníkov), tkáčska fabrika vo Wiener Neustadte (v nej sústredili manufaktúry preložené z väčších miest kapitál vo výške 300 000 zlatých a pracovalo v nej 120 tkáčskych stavov), továreň na látky v Mödlingu (úplne v rukách spoločnosti), v haličskom meste Ederow (roku 1788 zriadená fabrika s kapitálom 100 000 zlatých a s vyše piatimi desiatkami tkáčskych stavov)¹⁶, obchodný dom Roesner & Com. v Brodoch a jeho komanditné zastupiteľstvo vo Lvove (sústredovali sa na predaj štajerských kôš a poľského vosku). Spoločnosť podporovala obchod s českým plátom a sklom, ale aj s iným rakúskym tovarom. Na juhu sa so zámerom posilniť väzby na Terst spolupracovala s jedným neapolským obchodným domom (finančný podiel vo výške 165 000 zlatých) a nakoniec spoločnosť podporovala rafinériu cukru v Rijeke s kapitálom vo výške 250 000 zlatých. Posledná továreň podnietila vznik rafinérie aj v susednom Terste, na ktorej boli Friesovci taktiež zainteresovaní. A nakoniec do najnovších aktivít spoločnosti patrila aj čerstvo založená cukrová rafinéria v Klosterneuburgu. Ich úlohou bolo konkurovať rafinovanému cukru z Hamburgu a Pruska a úplne ho vylúčiť z rakúskeho trhu, pričom malo zohrať kľúčovú úlohu aj rozšírenie výroby rafinérie v českej Zbraslavi (Königsaal). Na tomto mieste sa spoločnosť domáhala podpory štátu a jeho ochranných opatrení, vrátane cenových, voči zahraničnému cukru.¹⁷

Roku 1792 vznikol znovu rozsiahly dokument všetkých poručníkov. Vyplývalo z neho významné miesto vtedy už baróna Johanna Michaela Vogela von Friesenhof. Napríklad z čistého zisku disponoval Friesenhof štvrtinou, do dispozičného fondu vo výške jedného milióna zlatých prispel právny nástupca podniku Mórica Fries polovicou a Friesenhof pätinou (200 000). Uvedenú sumu upi-

16 K tomu *Provinzialnachrichten aus den Kaiserl. Königl. Staaten über Statistik, Oekonomie, Handel und Wissenschaften*, 1, č. 51 z 25. 6. 1788, s. 391.

17 STEEB, ref. 2, s. 156-160.

soval Friesenhof postupne, pričom kapitálový podiel sa každému úročil.¹⁸ Roku 1797 kúpili poručníci panstva Neulengbach a Plankenberg.

Poručníci dbali dôsledne aj na výchovu mladého Mórica von Friesa (1777 – 1826), ďalšieho syna zakladateľa rodu a mladšieho Josefovho brata. Vojenskú akadémiu v Colmare síce zmietla francúzska revolúcia, ale jeden z jej špičkových pedagógov sa potom stal vychovávateľom vo friesovskej rodine, na čom mal Friesenhof rozhodujúcu zásluhu.¹⁹ Od prelomu storočí sa Móric Fries už ujal vedenia bankového domu a prevzal jeho majetok, úspešne zveľaďovaný spomínanými poručníkmi. Podľa úradného záznamu obchodníkov, podnikateľov, umelcov a ďalších z roku 1803 mala firma sídlo v Breunerstrasse 1195 a ako obchodní spoločníci boli uvádzaní Johann Michael barón von Friesenhof, Alexander Brevillier a Ludwig Peschier. Každý z nich bol oprávnený viesť a zastupovať firmu ako celok.²⁰

V období najväčšieho rozkvetu spoločnosti sa koncom roku 1807 Johann Michael barón von Friesenhof oddelil od bankového domu Fries & Comp. a osamostatnil. Dôvodom mal byť jeho vysoký vek a oslabený zdravotný stav. Ako podiel na majetku mu bolo vyplatených 100 000 zlatých v niekoľkých presne stanovených splátkach a rovnako jemu i dedičom zostalo 6 % ako úroky z uloženého majetku spoločnosti. Zo založených priemyselných podnikov a ako odškodnenie z ich očakávaných výnosov mu zmluva zaručovala ďalších 40 000 zlatých a podiel 6 % ako úrok zo ziskov.²¹ S takýmto finančným zabezpečením sa dal začať nový život. So svojím bývalým šéfom Móricom Friesom však Friesenhof naďalej úzko spolupracoval a oboch k sebe viazali napriek vekovému rozdielu aj priateľské vzťahy.

Pre nás sú zaujímaví aj ďalší kontrahenti tejto zmluvy. Minimálne nám ukazujú, v akých kruhoch sa prvý z rodu Friesenhofovcov pohyboval, hoci nebol ani zďaleka taký nápadný a bohatý ako Fries. Okrem zakladateľovho syna Mórica Friesa nájdeme pod zmluvou podpisy a pečate baróna Johanna Jakoba von Gontarda, jedného z ďalších zakladateľov tejto úspešnej firmy. Ďalej už spomínaného Alexandra Brevilliera, Friesovho spoločníka, ktorý v osemdesiatych rokoch 18. storočia prišiel z Frankfurtu nad Mohanom do Viedne a bol Gontardovým synovcom. Neskôr ho pribrali medzi zakladateľov bankového domu. Brevillie-

18 FRIES, August Graf von. *Die Grafen von Fries*. Dresden-Neustadt: Heinrich, 1903, s. 182-190.

19 STEEB, ref. 2, s. 171 a 352.

20 *Vollständiges Auskunftsbuch, oder einzig richtiger Wegweiser in der k. k. Haupt- und Residenzstadt Wien ... auf das Jahr 1803*. Wien 1803, s. VIII.

21 Wiener Stadt- und Landesarchiv, fond Merkantil- und Wechselgericht, Firmenakten, 1. Reihe, F 50, fol. 108r., zmluva k 21. 12. 1807; SNA, fond Rod Friesenhof – Brodzany, osobitne uložená korešpondencia iných, Societättrennungs-Vertrag.

rovci bývali vo friesovskom paláci (dnes viedenský palác Pallavicini pri Hofburgu) a Alexandrova manželka bola v mladosti priateľkou Johanna Wolfganga von Goetheho. Syn Ludwig bol významným podnikateľom a priemyselníkom. Pod zmluvou nájdeme aj podpis spomínaného baróna Ludwiga Peschiera, Friesovho príbuzného a ďalšieho úspešného bankára. Podieľal sa v rámci firmy a spolu s ďalšími špičkovými stredoeurópskymi bankármi na kontribučnom obchode vo Francúzsku v hodnote 55 miliónov zlatých.

Vystúpenie Johanna Michaela zo spoločnosti prišlo vo veľmi komplikovanom období. Krátko nato zomrel vo veku len 48 rokov Brevillier a mladý gróf Fries musel zanechať umenie a venovať sa viac obchodom, čo ho určite nenapĺňalo nadšením. Aby to nemal jednoduché, umrelo mu v krátkom čase niekoľko detí a atmosféra v dome a v domácnosti sa výrazne zmenila, čo zaregistrovali aj náhodní hostia.²²

Móric Fries bol rovnako bankárom, mecénom a zberateľom umenia. Viedol veľmi nákladný život zodpovedajúci tomu, že súčasníci ho považovali za najbohatšieho muža monarchie. Mal okolo 5 – 6 miliónov zlatých v štátnych papieroch a nehnuteľnostiach, okrem toho od roku 1769 disponovala rodina privilégiom daňovej slobody. Ak aj nebol najbohatším v monarchii, ročný príjem okolo 500 000 zlatých ho zaradil na úroveň najbohatších kniežacích rodín. Ani to mu však nestačilo, keďže sa obklopoval luxusom presahujúcim aj tieto rozprávkové príjmy. Jeho knižnica mala okolo 16 000 zväzkov a medzi umeleckými skvostmi vo friesovskom vlastníctve (po smrti brata Josefa prebral Móric vyše 300 majstrovských diel) sa nachádzali diela Raffaela, van Dycka, Rembrandta, Dürera a mnohých ďalších.²³ Okrem toho vlastnil obrovské zbierky minerálií, mincí a rytín. Ako mecén umenia Móric Fries finančne podporoval Ludwiga van Beethovena, ktorý mu venoval svoju siedmu symfóniu.

Friesovská spoločnosť svoje „impérium“ úspešne rozširovala. Pribudli tkáčske podniky vo Schwandorfe a Neunkirchene, ako aj roku 1804 založená továreň na hodvábne látky v Himbergu. Roku 1812 kúpili štajerské majetky grófa Trautmannsdorfa. Posledný úspešný špekulatívny nákup bola kúpa dedičstva vojvodu z Otranta v Paríži roku 1818.

22 REICHARDT, Johann Friedrich (ed.). *Vertraute Briefe geschrieben auf einer Reise nach Wien und den Österreichischen Staaten zu Ende des Jahres 1808 und zu Anfang 1809... I. Band.* Wien 1815, s. 126 a nasl.; STEEB, ref. 2, s. 222-224. V zozname *Vollständiges Auskunfts-buch, oder einzig richtiger Wegweiser in der kaiserl königl.. Haupt- und Residenzstadt Wien ... auf das Jahr 1808.* Wien 1808, s. 9 nie sú ešte uvedené zmeny vo firme zaznamenané.

23 PREYSING, August Graf. *Das Familienbildnis der Grafen Fries.* In *Jahrbuch des Vereines für Geschichte der Stadt Wien, Band 9.* Wien 1951, s. 91-109; SANDGRUBER, Roman. *Einkommensentwicklung und Einkommensverteilung in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts – einige Quellen und Anhaltspunkte.* In PLASCHKA, Richard G. (ed.). *Österreich im Europa der Aufklärung. Bd. 1.* Wien: Verlag der ÖAW, 1985, s. 256-257. ISBN 3700107129.

Primerane svojmu rozprávkovému bohatstvu sa Móric Fries oženil s princeznou Máriou Teréziou Hohenlohe-Waldenburg-Schillingfürst. Význam takýchto kapitálovo silných jednotlivcov a podnikateľských subjektov počas napoleonských vojen ešte viac vzrástol. Židovskí baróni von Arnstein a von Eskeles, nežidovskí Fries a Geymüller zo Švajčiarska, Steiner zo Štajerska a Parish z Hamburgu zabezpečovali vojnové pôžičky i zásobovanie armád, na čom sa dalo rozprávkovo zbohatnúť.

Záver napoleonských vojen, koniec kontinentálnej blokády a znehodnocovanie meny však predznamenal hospodársky úpadok bankového domu a jeho priemyselných aktivít. Roku 1820 sa podiel friesovskej rodiny na majetku podniku znížil na 40 %. Za štvrtstoročie od prelomu 18. a 19. storočia sa obrovský majetok podniku Fries & Comp. scvrkol na minimum, až roku 1826 museli majitelia vyhlásiť konkurz. Príčinou bol neúnosne nákladný životný štýl friesovskej rodiny, obrovské investície a znehodnotenie meny počas napoleonských vojen. Na uspokojenie najakútnejších dlžníkov sa dostala do dražby celá rodinná umelecká zbierka. Obrazy z nej dnes visia v mnohých popredných európskych galériách. Móric, zosobášený druhýkrát s francúzskou tanečnicou, po správe o samovražde spoločníka Parisha vyhlásil roku 1826 v Paríži platobnú neschopnosť firmy. Na čelo bankového domu síce postavili jeho syna Mórica ml. (1804 – 1878), ale ani ten už nedokázal odvrátiť katastrofu.

Z obchodov bankového domu Fries & Comp. v Uhorsku je historiografiou najlepšie spracovaný prenájom baní na kamenné uhlie v Brennbengu (v súčasnosti Brennbengbánya pri meste Sopron, len kilometer od dnešných hraníc s Rakúskom).²⁴ Od ich objavenia roku 1759 po celých 200 rokov ťažby boli majetkom mesta Sopron. V rokoch 1822 – 1827 sa vďaka zásahu cisára dostali do prenájmu podnikateľom z Fries & Comp., teda už spomínanému Mórico-
vi. Prenájom spadal do kritického obdobia bankového domu, ktorý nakoniec po konkurze musel skončiť s akýmikoľvek podnikateľskými aktivitami.

O zamestnancoch bankového domu nevieme takmer nič. Johanna Michaela baróna Vogela von Friesenhof nájdeme roku 1812 ako hlavného poskytovateľa úveru továrni na plátno v Meidlingu pri Viedni a podobné aktivity zrejme vyvíjal aj pri iných príležitostiach.

Podobne ako Johann a Móric Fries, nepochybne aj Johann Michael barón Vogel von Friesenhof zhromaždil v rámci podniku značné finančné prostriedky, a to ešte z čias, keď bankový dom prežíval svoje najlepšie obdobie. Napokon práve vďaka aktivitám v ňom sa dočkal nobilitácie.²⁵ Ešte takmer sto rokov po smrti sa

24 FALLER, Jenő. Brennbengbánya a bécsi Fries és Társa Bankház bérletében (1822–1827). In *Soproni Szemle*, 11 (Sopron 1957), č. 1-4, s. 10-33.

25 K tomu STEKL, Hannes. *Österreichs Aristokratie im Vormärz. Zur Geschichte der Fürstenthäuser Liechtenstein und Schwarzenberg*. Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1973.

v súvislosti s jeho vnučkou vojvodkyňou Natáliou von Oldenburg uvádzalo, že pochádzala z váženej viedenskej rodiny a jej dedo bol spoločníkom „svetoznámeho bankára“ Friesa.²⁶ Johann Michael bol teda aj v historickej pamäti zárukou solídnosti a podnikateľského úspechu. Až do smrti sa venoval rozsiahlym zmenkovým obchodom. Vo svojej podnikateľskej praxi však nepohrdol ani exekutívnym konaním vo veci obyčajného domu so záhradkou v Penzingu, v ktorom sa začiatkom roka 1809 angažoval prostredníctvom vlastných ľudí.²⁷ V Penzingu (dnes časť Viedne) údajne Johann Michael aj žil.

Keď 2. septembra 1812 zomrel, začala byť pre jeho potomkov – synov Adolfa Johanna Friedericha (1798 – 1853) a Gustava Viktora (1807 – 1889) zaujímavá „základina“, či moderne povedané fond, ktorý bol uvedený do života vo Viedni 1. februára 1816. Vtedy vdova Anna Maria Vogel von Friesenhof uzavrela s poručníkom detí Karlom von Löhrom zmluvu o podrobnom fungovaní fondu.

Hlava rodiny ho zriadila ešte za svojho života podľa paragrafu 16 testamentu z 9. apríla 1808, nepochybne aj na základe už spomínanej veľkorysej zmluvy s bankovým domom Fries & Comp., aby materiálne zabezpečila „primeranú existenciu“ všetkých svojich potomkov. Sám Johann Michael označoval základ fondu ako „nevelký majetok“, hoci zo spomínanej zmluvy vieme, že išlo o veľké peniaze.

Podľa testamentu 25 000 zlatých malo byť investovaných do „štátnych papierov“, hlavne do obligácií, a z úrokov tejto sumy sa mali polročne tvoriť príjmy pre dedičov. Tieto úroky sa mali zhromažďovať osobitne a po 60 rokoch sa mali rozdeliť v zmysle rakúskeho dedičného práva. Dedičmi boli deti, vnuci, pravnuci... Kmeňových 25 000 sa malo znovu uložiť podobným spôsobom na ďalších 60 rokov. Ak by však potomkov nebolo, mala sa uložená suma rozdeliť na štyri rovnaké časti: pre služobníctvo, na dobročinné účely (verejná pokladňa pre chudobných), pre invalidov a sirotinec, zriadený vo Viedni Jozefom II. a patriaci medzi najväčšie na svete. Správa peňazí sa mala za províziu zveriť „solídnemu zmenkovému domu“. V dodatku k testamentu z 22. marca 1811 sa hovorilo o ďalšej sume vo výške 20 000 zlatých a tie mali byť uložené buď na 5 % úrok, alebo do štátnych papierov. Nakoniec sa investovali roku 1815 do deviatej štátnej pôžičky úročenej úrokom 2,5 %.²⁸ Z roku 1811 máme zmenku vieden-

ISBN 370280059X; STEKL, Hannes – WAKOUNIG, Marija. *Windischgraetz. Ein Fürstenhaus im 19. und 20. Jahrhundert*. Wien; Köln; Weimar: Böhlau, 1992. ISBN 9783205054689; HÖBELT, Lothar. *Bürokratie und Aristokratie im Österreich der vor-konstitutionellen Ära*. In *Etudes Danubiennes*, 1995, 11, s. 149-162. ISSN 0769-3656.

26 Aus dem Gerichtssaale. In *Tages-Post* (Linz), 41, č. 11 zo 14. 1. 1905.

27 Niektoré zmenky sa zachovali v SNA, fond Rod Friesenhof – Brodzany, osobitne uložená korešpondencia iných; Licit. Widerrufung. *Oesterreichisch-kaiserlich-privilegierte Wiener Zeitung*, č. 3 z 11. 1. 1809.

28 ASNM, fond Brodzany (nespracovaný), Stiftbrief (Abschrift). Ide o zmluvu z 24. 2. 1816

skej banky potvrdzujúcu príjem 25 000 zlatých v prvých papierových peniazoch, tzv. bankocetliach (*Bancozettel*), teda základ testamentu Johanna Michaela.

O osude týchto peňazí veľa nevieme. Na jednej strane sa dalo predpokladať, že fond zrejme nemal dlhé trvanie. Štátne papiere postupne stratili na hodnotu a dobrý zámer starého otca a zakladateľa friesenhofovského rodu pravdepodobne nepočítal s infláciou, štátnymi bankrotmi (1811 a 1816) a s radikálnymi zmenami rakúskej meny, ktorých obeťou sa stali práve takéto fondy. Všetko však mohlo byť aj úplne inak.²⁹

Hotovosť, ktorú starému Johannovi Michaelovi zabezpečila necelých päť rokov pred smrťou zmluva s firmou Fries & Comp., mohla byť pre oboch synov výborným odrazovým mostíkom do ich podnikania a kariéry. Predpokladáme, že práve uvedené dedičstvo znamenalo pre nich finančný základ a umožnilo im pomerne nákladný (hoci nie prepychový) život.

O Adolfovi Friesenhofovi, ktorý bol o desať rokov starší ako Gustáv, toho veľa nevieme a skôr sú v jeho osobnom i verejnom živote samé otázky. Z početnej korešpondencie, ktorá sa nám zachovala len z pera Gustáva, možno s určitosťou tvrdiť o veľmi blízkom vzťahu oboch bratov, ba neraz o takmer otcovskej starostlivosti Adolfa voči Gustávovi. Ten sa mu zveroval so všetkými svojimi problémami a zrejme veľa dal na radu staršieho brata. Dokonca bez jeho súhlasu neurobil ani jeden dôležitý, ba ani menej dôležitý životný krok. V situácii, keď mu ešte v ranom detstve zomrel otec (matka zomrela 4. novembra 1816 bez testamentu ako „vdova po cis. kráľovskom privilegovanom veľkoobchodníkovi“)³⁰, ho nahradil práve starší brat. A ten sa svojmu priam otcovskému postaveniu vôbec nebránil. Popri tom aj povahovo boli obaja bratia úplne odlišní. Adolf sa stal úspešným viedenským podnikateľom a energickým človekom, ktorý riadil veci skôr z pozadia, váhavý Gustáv smerujúci skôr k provinčným aktivitám akoby stále potreboval vedľa seba oporu, či už v osobe brata, dobrého správcu a sekretára v jednej osobe, alebo chápavej manželky.

Adolf Friesenhof s najväčšou pravdepodobnosťou začal svoju kariéru na poli komisionálneho predaja (v roku 1823 ho označovali v tlači za obchodníka) v rámci a v súčinnosti s bankovým domom Fries & Comp. Svedčilo to o úzkom

uzavretú vdovou a poručníkom detí o podrobnom fungovaní nadácie.

29 Štátny bankrot bol síce vyhlásený patentom z 20. 2. 1811 (teda mesiac pred spomínaným dodatkom k testamentu), ale držaný v tajnosti a verejnosti vyhlásený až 15. 3. Je otázne, do akej miery mohol byť Friesenhof oboznámený s jeho princípmi a ako sa vedel zabezpečiť. Ide o komplikovanú problematiku, pri ktorej odkazujem na práce STIASSNY, Paul. *Der österreichische Staatsbankrott von 1811*. Wien; Leipzig: Hölder, 1912 a PRESSBURGER, Siegfried. *Das österreichische Noteninstitut 1816–1966*. Wien: Österreichische Nationalbank, 1959, s. 60–73. Ďalší štátny bankrot nasledoval roku 1816.

30 Konvok. Vogel Frey in v. Friesenhofscher Nachlassansprecher. In *Allgemeines Intelligenzblatt ... zur Wiener Zeitung*, č. 34 z 11. 2. 1817.

prepojení s friesovskou rodinou, veď ho takmer vždy nájdeme po boku členov tohto podnikateľského rodu. Už roku 1819 patrili obaja bratia medzi akcionárov Rakúskej národnej banky, čo je pozoruhodné, najmä keď si uvedomíme, že Gustáv mal vtedy len 12 rokov. Dokonca ani v prípade 21-ročného Adolfa to nebolo samozrejmé... Ak si však medzi bankovými akcionármi všimneme celú dynastiu Friesovcov, vrátane vlastnej firmy Fries & Comp., mnohé sa vysvetlí.³¹ Boli to časy firemného podnikateľského paternalizmu, keď starostlivosť o zamestnanca, resp. o rodinu bývalého spoločníka, išla až do neformálnej sféry a vo vzťahu medzi Friesovcami a Friesenhofovcami možno hovoriť o ešte tesnejších väzbách.

Úlohou privilegovanej Rakúskej národnej banky bola stabilizácia štátnych financií po dvoch už spomínaných štátnych bankrotoch. Adolfa Friesenhofa nájdeme medzi jej akcionármi ešte v rokoch 1839 – 1841. Sprevádzali ho mená ako Erggelet, Henickstein & Comp., Sinovci, Geymüller & Comp a ďalšie osobnosti viedenského bankového sveta, ako aj aristokracie, napr. knieža Liechtenstein, gróf Dietrichstein a ďalší.³² Adolf bol v tomto svete oveľa viac etablovaný ako brat Gustáv, ktorého v rámci svojich možností ťahal, ako sa dalo.

Z čias Gustávových univerzitných štúdií sa zachoval dokument o tom, že rok pred absolútoriom svoje štúdium prerušil, aby mohol s bratom Adolfom podniknúť cestu do Milána.³³ O zámere tejto cesty nič nevieme, obchodné účely však môžeme predpokladať. Bola začiatkom rozsiahlej mobility oboch bratov, od Paríža po Petrohrad a Odesu, od Apeninského polostrova po nemecké štáty a Škandináviu.

Gustáv až do Adolfovej skoršej smrti pravidelne písal bratovi o svojej práci v zahraničných službách, o prvých diplomatických postoch, spoločenských vzťahoch, názoroch na politiku a na verejný život. Zachovala sa časť týchto Gustávových listov. Riešil v nich predovšetkým svoje osobné a citové problémy, rodinné a finančné záležitosti a keďže nereagoval na obdobné Adolfove témy, bolo zrejmé, že zo strany staršieho z bratov pravdepodobne o nič podobné nešlo a Adolf len radil, pomáhal a ovplyvňoval ľudsky zrejme podstatne nerozhodnejšieho Gustáva. Aj preto bol Adolf v Gustávovom živote jedným z najdôležitejších faktorov.

31 *Alphabetisches Nahmen-Verzeichnis der sämtlichen Herren Actionäre der privilegierten Oesterreichischen National-Bank, am 31. December 1819*, nestr.

32 *Österreichischer Beobachter*, č. 330 z 26. 11. 1839; *Amtsblatt zur Wiener Zeitung*, č. 328 z 26.11.1840; *Lemberger Zeitung*, č. 111 z 27. 9. 1841.

33 Институт русской литературы АН РФ Санкт Петербург (ďalej ИРЛИ), рукописный отдел, фонд no. 409 Фогель фон Фризенгофы, п. 1., Dokumenty o vzdelaní Gustáva von Friesenhofa; *Gazetta di Milano*, č. 279 z 5. 10. 1824.

Najlepšie to bolo vidieť pred uzavretím druhého sobáša, v mnohých smeroch dosť citlivého, keď sa krátko po smrti prvej ženy o Adolfovu priazeň uchádzala Gustávova nádejná nevesta Alexandra N. Gončarová a Gustáv sa bratovi zveroval so všetkými plánmi, pochybnosťami i okolnosťami tohto vážneho kroku. Možno povedať, že Adolf dal zelenú tomuto sobášu a bez jeho súhlasu sa len ťažko mohol zrealizovať. Aspoň váhavý Gustáv by sa k nemu neodhodlal, hoci chcel a túžil po spoločnom zväzku s Alexandrou.³⁴

Z korešpondencie pred touto svadbou a zo zmienok v nej zreteľne vyplývalo, že Adolf musel byť niekedy v rokoch 1834 – 1836 v Petrohrade. Gustáv vždy a pravidelne informoval brata o spoločenskom živote v ruskej metropole, v ktorej pracoval ako diplomat a z viacerých narážok bolo zrejmé, že realie museli byť Adolfovi dôverne známe. Bolo dokonca dosť možné, že sa aj osobne spoznal s básnikom Alexandrom Sergejevičom Puškinom a s ľuďmi z jeho blízkosti. Aspoň Alexandra sa mu svojho času pripomínala, akoby sa mali pred rokmi už stretnúť a mal si ju pamätať. Rovnako Gustávov list z Neapola z roku 1837 podrobne informujúci o priebehu osudného súboja a o Puškinovej smrti vyvoláva úvahu, že Adolf Puškina musel poznať nielen ako básnika, ale aj osobne.³⁵ Napokon Adolfove umelecké záujmy by to priam predpokladali.

Z roku 1836 sa zachoval diplom menujúci Adolfa za čestného člena rakúskej cisárskej akadémie výtvarných umení vo Viedni. Svedčilo to o veľkom vzťahu k umeniu, ktorý mal možno pôvod už vo friesovskej zberateľskej vášni. Takéto diplomy sa však nevydávali len pre lásku k umeniu, ale hlavne pre podporu a zásluhy na tomto poli, čo napokon jasne formuloval aj text diplomu.³⁶ Súčasne vieme, že Adolf bol aj zberateľom výtvarného umenia a predovšetkým jeho mecenášom práve od tridsiatych rokov 19. storočia, čo súhlasí s datovaním diplomu. Roku 1832 kúpil napríklad obraz od rakúskeho maliara Friedricha Gauermannu a krátko nato dva obrazy Friedricha Amerlinga, najuznávanejšieho rakúskeho portrétistu 19. storočia. Okrem toho vlastnil spolu s arcivojvodkyňou Žofiou, matkou budúceho cisára, jeden z páru obrazov rakúskeho maliara Petra Fendiho.³⁷ Roku 1843 sa stal členom viedenského umeleckého spolku (Kunstverein)

34 Podrobnejšie LUKÁČOVÁ, Alexandra. *Kaštieľ v Brodzanoch a jeho majitelia v regionálnom i slovenskom kontexte (1844 – 1945)*. Rigorózna práca na FF UK. Bratislava 2016, s. 59 a nasl.

35 ИРЛИ, рукописный отдел, фонд no. 409 Фогель фон Фризенгофы, п. 6, Gustáv Friesenhof Adolfovi Friesenhofovi zo 7. 3. 1837.

36 Diplom je súčasťou zbierok v Slovanskom múzeu A. S. Puškina SNK Brodzany. K tomu aj *Oesterreichisch-kaiserlich-privilegierte Wiener Zeitung*, č. 78 zo 6. 4. 1836.

37 Nekrolog. Peter Fendi. In *Oesterreichisch-kaiserlich-privilegierte Wiener Zeitung*, č. 276 zo 6. 10. 1842; FRIMMEL, Theodor von. *Lexikon der Wiener Gemäldesammlungen*. München: Müller, 1913, s. 439.

a o dva roky neskôr venoval do lotérie olejomalbu od umelca z nemeckej maliarskej rodiny Reinholdovcov.

Kultúrne a zberateľské aktivity Friesovcov i Adolfa Friesenhofa len potvrdzujú, že oblasť kultúry sa stala významným prostriedkom na zvyšovanie vlastnej sociálnej prestíže. Bola to aj istá kompenzácia za skutočnosť, že spomínané a viaceré ďalšie podnikateľské rodiny najvyššieho rangu, ako aj mnohí jednotlivci, zostávali stále odrezaní od priameho politického vplyvu, čo bolo v protiklade s bohatstvom, ktoré sa koncentrovalo v ich rukách. O to väčší vplyv si preto vydobýjali v kultúrnej sfére. Najmä počas Viedenského kongresu existovali snahy vstúpiť cez kultúrne salóny aj na pôdu medzinárodnej politiky.³⁸

Podpora bohatých podnikateľských rodín nadaným umelcom, mecénstvo, investície do umenia a – podľa vzoru prvej a druhej spoločnosti – organizovanie pravidelných salónov, divadelných predstavení, koncertov a čitateľských spoločností prispievali k rozvoju kultúrnych aktivít a kultúrneho života hlavne vo vtedajšej metropole ríše. Mali výrazný podiel na presadzovaní moderny, kaviarne a slobodomurárske lóže zase na utváraní verejného priestoru, ako aj na politizácii verejnosti v prostredí absolutistického štátu a – hoci boli preto monitorované tajnou políciou – v ich prostredí stretávame často príslušníkov všetkých spomínaných podnikateľských rodín, čo len umocňovalo vzájomné väzby a spoluprácu.³⁹

Nečudo, že aj pri podnikaní nachádzame stále rovnaké mená, ba prichádza i k presadzovaniu cieľavedomej sobášnej stratégie, namiesto konkurencie je v popredí spolupráca a rešpektovanie vzájomného vplyvu. Dokážme si to na príklade Adolfa Friesenhofa. O tom, čím sa živil a čím zaoberal, vieme len selektívne. Opakujeme, že máme k dispozícii len listy od brata a tie nepriamo svedčili, že Adolf bol pri spoločných podnikateľských aktivitách rozhodujúci. Bol všade, kde sa rozhodovalo o zásadných otázkach hospodárskeho vývoja habsburskej monarchie. Môžeme preto predpokladať, že mal dostatočný kapitál i predpoklady správne ho investovať a akumulovať. Adolf Friesenhof patril nepochybne do veľkého podnikateľského sveta, lebo napríklad roku 1831 ho nájdeme nielen v radoch akcionárov privilegovanej prvej železničnej spoločnosti (*K. k. Privilegierte Erste Eisenbahn-Gesellschaft*), ktorá stavala prvú železničnú trať v štáte – trať medzi Českými Budějovicami a Linzom, ale dokonca medzi jej dvoma

38 DE LA GARDE, August Graf. *Gemälde des Wiener Kongresses 1814–1815. I. Bd.* München: Müller, 1914, s. 188–193, 390–394, 450–451.

39 MITTENZWEI, Ingrid. Wiener Grosskaufleute und ihr Anteil an der Durchsetzung der „Moderne“ (1763–1815). In HARTMANN, Anja Victorine – MORAWIEC, Małgorzata – VOSS, Peter (eds.). *Eliten um 1800. Erfahrungshorizonte, Verhaltensweisen, Handlungsmöglichkeiten.* Mainz: Verlag Philipp von Zabern, 2000, s. 178. ISBN 3805326696; REICHARDT, ref. 22, s. 226–227, 302 a nasl.

riaditeľmi. Druhým bol barón Johann Heinrich von Geymüller, švajčiarsky bankár a fabrikant.⁴⁰ Spoločnosť Friesenhofa pravidelne poverovala rôznymi zodpovednými úlohami. Na valnom zhromaždení vo februári 1843 bol napríklad ako člen špeciálneho výboru poverený preskúmať možnosti, ako by sa železničná spoločnosť mohla podieľať na stavbe železničnej trate v Čechách vedúcej do konkrétnych uhoľných revírov (začalo sa už upisovanie akcií) a ako by sa napojila na už existujúce trate spoločnosti.⁴¹

Adolfa Friesenhofa taktiež nájdeme v najvyšších orgánoch Dunajskej paroplavebnej spoločnosti (*Erste Donau-Dampfschiffahrtsgesellschaft*), založenej roku 1829 s cieľom splavniť tok Dunaja a všetkých jeho prítokov. Dňa 13. marca 1829 sa konalo zakladajúce valné zhromaždenie. Rozhodlo sa na ňom od každej akcie vyžadovať 20 % kúpnej ceny, aby sa zhromaždili finančné prostriedky na stavbu prvej lode. Na to sa ustanovil 5-členný výbor zložený z barónov Geymüller, Puthon, Friesenhof, Sina a Benvenuti, ktorí mali potom s Britmi Andrewsom a Pritchardom uzavrieť zmluvu, vypracovať stanovy a dotiahnuť celú záležitosť do úspešného konca. Roku 1830 vydala spoločnosť akcie, ku ktorých majiteľom patrili arcivojvoda Ferdinand, uhorský palatín arcivojvoda Jozef, gróf Reviczky, kancelár knieža Metternich, dvaja britskí zakladatelia John Andrews a Joseph Pritchard, ako aj najvýznamnejší členovia viedenského bankového sveta: Johann Baptist Benvenuti, baróni Arnstein-Eskeles, Johann Heinrich barón von Geymüller, Adol von Pereira-Arnstein, Johann Baptist von Puthon, Rudolf von Puthon (do roku 1840 prvý prezident spoločnosti), barón von Joelson, barón Liebenberg, barón Löwenthal, Johann barón von Sina (do roku 1866 druhý prezident).⁴² Hoci tradičná aristokracia na túto plejádu barónov pozerala zvrchu a s neskrývaným opovrnutím, v skutočnosti za ich postojmi stál hnev a závisť, lebo títo finanční žraloci a elita „druhej spoločnosti“ si v monarchii vedeli kúpiť všetko – paláce, erb, úctu, lásku žien i spoločenské funkcie.

Puthon a Friesenhof dostali za úlohu zaobstarat' miesto na Erdbergu vo Viedni na uskladňovanie dreva na stavbu lodí. Už o necelé štvrtstoročie sa ich kroky vnímali ako „pravek“ či „staré časy detstva“ vo vtedy už dobre fungujúcom

40 Kundmachung. In *Der Wanderer*, č. 40 z 9. 2. 1831, s. 69; *Adressen-Buch der Handlungs-Gremien und Fabriken in der kais. Kön. Haupt- und Residenz Stadt Wien ... für das Jahr 1831*. Wien 1831, s. 93; *Amtsblatt zur Wiener Zeitung*, č. 14 a 101 z 19. 1. a 4. 5. 1831

41 Auszug aus dem Protokolle der am 15. Februar 1843 abgehaltenen General-Versammlung.... In *Allgemeines Intelligenzblatt ... zur Wiener Zeitung*, č. 63 zo 4. 3. 1843.

42 Jednotlivé uhorské nominácie sa pripisujú grófovi Istvánovi Széchenyimu ako najväčšiemu odborníkovi na dopravné problémy, ten však sám mal výhrady voči charakteru spoločnosti, vzhľadom na uhorské záujmy (z prvých 200 akcií len 13 bolo v maďarských rukách). Samotný Friesenhof nebol ani politickou (ako Metternich), ani stavovskou (ako arcivojvodovia), ale ani uhorskou nomináciou, ale zrejme sa na tento post dostal za svoje zásluhy na podnikateľskom a finančnom poli.

podnikateľskom organizme. Obaja riaditelia totiž osobne zisťovali pomery na mieste, kde sa mala stavať prvá loď, skontrolovali zabezpečené drevo, uhlie a železný materiál, z ktorého sa mala loď zhotoviť. Za necelé štvrtstoročie sa z týchto činností stala vysoko sofistikovaná práca celých profesionálne zostavených oddelení.⁴³

A to najdôležitejšie: úlohou Puthona a Friesenhofa bolo získať privilégium na plavbu po Dunaji a jeho prítokoch. Výsledkom ich aktivít, ako aj intenzívnej práce celého 5-členného výboru bola skutočnosť, že roku 1830 už brázdil vlny Dunaja medzi Viedňou a Pešťou na skúšobnej plavbe prvý parník *Franz I.* Dolu prúdom mu cesta trvala 14 hodín a 15 minút, hore prúdom 48 hodín a 20 minút.⁴⁴ Pravda, tok Dunaja bol vtedy podstatne členitejší a dlhší ako dnes.

Roku 1831 dostala spoločnosť privilégium aj na plavbu po uhorskom toku Dunaja. Nebolo to najpriaznivejšie obdobie, niektoré úseky zostávali nesplavné (napr. úsek Prešporok – Gönyű s rozsiahlymi pieskovými nánosmi a plytkou vodou), v Uhorsku vypukla cholera a finančný profit zaostal za očakávaniami. Spomínaný 5-členný výbor – ako riaditeľstvo Dunajskej paroplavebnej spoločnosti a Friesenhofa v ňom – máme doložený až do roku 1837.⁴⁵ To už spoločnosť disponovala piatimi loďami.

Veľký vplyv na smerovanie celej akciovej spoločnosti mal priekopník hospodárskych reforiem a zásadných zmien v dopravnej infraštruktúre gróf István Széchenyi. Od júna do októbra 1830 podnikol s niekoľkými priateľmi na malej bárke pod menom *Desdemona* pamätnú plavbu z Pešti po celom zvyšnom toku Dunaja, čím demonštroval záujem o túto rieku a o jej národohospodársky význam. Regulácia Dunaja i jeho prítokov, premostenie rieky medzi Budínom a Pešťou, splavnenie Železných vrát i problémy dunajskej delty patrili odvtedy do agendy tohto „najväčšieho Maďara“ a jeho reformných návrhov.⁴⁶

O nespochybniteľnom verejnom vplyve Adolfa Friesenhofa svedčil spoločný pobyt na lodi pri plavbe po Dunaji so Széchenyim v júli 1836. Spolu dokonca v Banáte (pravdepodobne v Orsove) absolvovali dlhý rozhovor, ktorý Széchenyi

43 Geschichte der Entwicklung der österreichischen Dampfschiffahrt auf der Donau. In *Deutsche Vierteljahrschrift*. Zweites Heft. Stuttgart; Tübingen 1853, s. 215.

44 *Denkschrift der Ersten k. k. privilegierten Donau-Dampfschiffahrts-Gesellschaft zur Erinnerung ihres fünfzigjährigen Bestandes*. Wien 1881, s. 8-10.

45 *Adressen-Buch der Handlungs-Gremien und Fabriken in der kais. Kön. Haupt- und Residenzstadt Wien ... für das Jahr 1831*. Wien 1831, s. 93; Magyarországi. In *Jelenkor*, č. 48 zo 16. 6. 1832, s. 378 a *Adressen-Buch der Handlungs-Gremien ... für das Jahr 1834*. Wien 1834, s. 141; *Denkschrift der Ersten ...*, s. 30.

46 K tomu WEITHMANN, Michael W. *Die Donau. Ein europäischer Fluss und seine 3000-jährige Geschichte*. Graz; Wien; Köln: Styria, 2000, s. 382 a nasl. ISBN 9783791717227; OPLATKA, András. *Széchenyi István*. Budapest: Osiris, 2005, s. 193 a nasl., s. 228 a nasl. ISBN 9789633897584.

zachytil aj vo svojom denníku.⁴⁷ Maďarský reformný politik bol neustále v styku s vedúcimi predstaviteľmi Dunajskej paroplavebnej spoločnosti.

Byť jedným z jej riaditeľov, to bolo pre Friesenhofa veľmi renomované miesto, veď roku 1835 dala spoločnosť postaviť prvé lodenice na stavbu parolodí v Budíne a do roku 1880 sa vyvinula na najväčšie vnútrozemské lodiarstvo na svete. Pozíciu administrátora opustil Friesenhof roku 1837, keď v najvyšších funkciách spoločnosti pôsobil od jej začiatku. Do riaditeľskej funkcie sa barón Adolf Friesenhof dostal znovu po piatich rokoch takmer jednohlasnou voľbou vo februári roku 1842 a to už spoločnosť dosahovala významné zisky a dynamické rastové parametre.⁴⁸ Vôbec neprekvapí, že grófa Mórica Friesa nachádzame v hlasovacom výbore zvolenom z najvýznamnejších akcionárov podniku.

Vo funkcii barón Friesenhof zotrval dva roky. Dňa 20. marca 1844 sa konalo valné zhromaždenie Dunajskej paroplavebnej spoločnosti a medzi akcionármi nájdeme popri spoločenskej, politickej a hospodársko-finančnej elite monarchie aj grófa Mórica Friesa a baróna Adolfa Friesenhofa. Posledný patrili medzi administrátorov spolu s Karlom Kleinom a barónmi Johannom Sinom, Adolfom Pereirom-Arnsteinom a Rudolfom Puthonom. Klein, Friesenhof a Pereira na tomto valnom zhromaždení z administrácie vystúpili a nenechali sa prehovoriť ani grófom Friesom, že vzhľadom na obchodné poznatky by ešte mohli na svojich miestach zotrvať a byť užitoční. Na ich miesta tak zvolili iných elitných odborníkov.⁴⁹

Táto významná funkcia teda nebola epizódou v Adolfovom živote a nepriamo svedčila o jeho postavení, možnostiach a spoločenskom uznaní. Napokon aj jeho rezignáciu zachytil Széchenyi vo svojom denníku. Adolf Friesenhof akcionárom Dunajskej paroplavebnej spoločnosti zostal i naďalej. Mnohé známosti z tohto podnikania prešli aj na Gustáva, napr. úzke styky s barónom Wilhelmom Protivenskym, ktorý patrili od roku 1841 tiež k podporovateľom a prívržencom plavby po Dunaji.⁵⁰

Adolf popritom vyvíjal aj ďalšie početné verejné aktivity. Najviac vieme o jeho charitatívnych a podporných činoch, čo evidovala dobová tlač a čo patrilo k bežnej agende každého šľachtica, bohatého o to viac. V marci 1838 podporil sumou 100 zlatých obeť rozsiahlych záplav v Uhorsku. Spolu s Móricom Friesom, zrejme boli obaja v stálom kontakte a spolupracovali, ho nájdeme medzi

47 *Gr. Széchenyi István naplói. V. kötet (1836 – 1843)*. Budapest 1937, s. 13.

48 Dampfschiffahrts-Chronik. In *Allgemeines Wiener Polytechnisches Journal*, 1, č. 35 z 22. 3. 1842; Oesterreich. In *Regensburger Zeitung*, 1, č. 63 zo 4. 3. 1842.

49 Sitzungs-Protokoll der General-Versammlung der österr. k. k. priv. ersten Donau-Dampfschiffahrts-Gesellschaft am 20. März 1844, s. 4, 9, 24 a 31.

50 ИРЛИ, рукописный отдел, фонд no. 409 Фогель фон Фризенгофы, п. 6, Gustáv Friesenhof Adolfovi Friesenhofovi z 29. 8. 1851.

objednávatelmi reprezentatívnej viacväzkovej publikácie o dalmátskom kráľovstve zo začiatku štyridsiatych rokov, ďalej *Piesne Nibelungov* a mnohých iných vedeckých a umeleckých prác, čím nepriamo podporovali ich vydávanie. Popri grófke Friesovej si aj Adolf abonoval po exemplári literárneho almanachu, výťažok z ktorého išiel na pomoc postihnutým povodňou v Čechách roku 1845. Adolf venoval tomuto cieľu dokonca jednu olejomalbu (Reinhold), ktorá sa potom dražila na pomoc postihnutým. Pri tejto charitatívnej akcii sa „stretla“ širšia viedenská podnikateľská a aristokratická elita.⁵¹ Spolu s bratom Gustávom si predplácali, zrejme z profesijných dôvodov, správy dolnorakúskeho živnostenského spolku. Gustáv bol od roku 1842 jeho riadnym členom a nepochybne len nasledoval brata Adolfa.

Podľa adries v bratových listoch a rovnako podľa zmienok v tlači vieme, že Adolfova mobilita bola obdivuhodná, ale rovnaký životný štýl a aktivity platili aj pre Gustáva. V čase, keď vlaky ešte len začínali svoju víťaznú cestu, bolo cestovanie na veľké vzdialenosti, väčšinou dostavníkmi, aj mimoriadne fyzicky náročné. Možno len dúfať, že ďalší výskum nám umožní detailne zrekonštruovať priebeh logisticky neraz veľmi sofistikovaných obchodných ciest oboch bratov.⁵²

Adolf žil väčšinu svojho času vo Viedni alebo v Ischli, kde zvykol pre svoje zdravotné problémy využívať i tamojšiu kúpeľnú liečbu. Vo Viedni vlastnil časť domu v úplnom centre mesta (ulica Hohebrücke 144), ktorú od roku 1822 vymenil za dom v susednej Wipplingerstrasse 26. Pochádzal z roku 1684, ležal na ploche 1054 m² a mal po prestavbe 39 bytových jednotiek na štyroch poschodiach. Predtým údajne Friesenhofovci vlastnili aj neďaleký dvojposchodový dom (Tiefe Graben 35) na ploche len 65 m² so štyrmi bytmi.⁵³ Oba domy kúpila barónska rodina Wiedschgo, väčší predal Gustáv roku 1870. V Ischli mal Adolf navyše od roku 1848 dom so záhradkou, kde rád aj fyzickou prácou trávil zriedkavý voľný čas. Pozýval tam aj brata Gustáva i priateľov z podnikateľského sveta, resp. im dával dom k dispozícii počas svojej neprítomnosti (napr. rodine baróna Erggeleta).

Vari jeden jediný raz sa Gustáv vzoprel voči bratovmu názoru, keď niekedy v polovici štyridsiatych rokov 19. storočia proti jeho vôli kúpil od rodiny Kvasayovcov renesančný kaštieľ v Brodzanoch a postupne aj celé okolité panstvo.⁵⁴

51 *Album. Zum Besten der durch Ueberschwemmungen im Frühjahr 1845 in Böhmen Verunglückten.* Wien 1845, s. 432 a 436.

52 Obdobou pre skoršie obdobie je práca OTRUBA, Gustav (ed.). *Europäische Commerzreisen um die Mitte des 18. Jahrhunderts von Ludwig Ferdinand Prokopp, Aloisius Graf Podstatzky und Karl Graf Haugwitz.* Linz: Trauner, 1982.

53 Verschwindende Häuser. In *Neues Wiener Tagblatt*, 39, č. 36 z 5. 2. 1905.

54 Xavier de Maistre Angele de Vignet z 5. 12. 1846. In MAISTRE, Gabriel de (ed.). *Xavier de Maistre. Lettres a sa famille. Tome IV. 1844–1852. Saint-Petersbourg.* Clermont-Ferrand: Paleo, 2006, s. 60. ISBN 9782849091753.

Tým si zabezpečil na hornej Nitre regulárne sídlo pre rodinu a svojich potomkov. Šľachtický rod Friesenhof tak mohol byť spájaný s jednou lokalitou, v ktorej si našla miesto galéria predkov, hrobka s ostatkami zomretých rodinných príslušníkov a kde si rod vytvoril rozvetvenú sieť sociálnych väzieb. Gustáv mohol svoje podnikateľsko-obchodné aktivity rozšíriť i na okolie Brodzian a zarobené peniaze investovať do nákladných úprav kaštieľa a na eliminovanie nemalých dlhov.

Mnohé z Gustávových listov bratovi, najmä v poslednom období Adolfovho života, boli adresované na bankovú a obchodnú spoločnosť Henickstein & Comp. Aj to bola renomovaná firma patriaca k silnej lige viedenských finančných žralokov. Napokon zmienka o nej bola i vo friesenhofovskej nobilitačnej listine, čo svedčilo, že obchodné kontakty s ňou siahali už do osemdesiatych rokov 18. storočia.

Pri počiatkoch aktivít Henicksteinovcov však treba ísť ešte o dve desaťročia dozadu, keď si roku 1764 prenajalo konzorcium navzájom spriaznených židovských obchodníkov tabakový monopol v českých krajinách a v Rakúsku. Uzavretá zmluva platila desať rokov a pre obe strany – nájomcov i štát – bola mimoriadne výhodná. Nečudo, že sa dočkala ďalšieho predĺženia. Jednotliví židovskí nájomcovia nadobudli a postupne si upevňovali privilegované postavenie, v dôsledku ktorého sa mnohí z nich dočkali nobilitácie. Medzi nimi predovšetkým hlava konzorcia – otec a synovia Hönigovci, pôvodne zo západných Čiech. Tí mali už skúsenosti s tabakovým monopolom v pražských mestách a keď sa dostali k stále širšie uplatňovanému celoštátnemu monopolu, nič nebránilo ich vzostupu. Po presťahovaní sa do Viedne, prijatí katolicizmu a založení vlastného obchodného domu rozširovali svoju pôsobnosť a získavali od Márie Terézie ďalšie a ďalšie privilégia. Jeden zo synov Adam Albert (1745 – 1811) sa už ako privilegovaný veľkoobchodník nechal roku 1781 pokrstiť a požiadal cisára Jozefa II. o povýšenie do šľachtického stavu. To mu bolo schválené roku 1784 s predikátom Hönig, šľachtic z Henicksteinu. Stal sa riaditeľom soľnej komory vo Wieliczke a preukazoval štátu cenné, najmä finančné služby vo vojnách s revolučným Francúzskom. Roku 1807 logicky nasledovalo povýšenie do rytierskeho stavu.

V stopách Adama Alberta pokračoval najstarší syn Jozef (1768 – 1838) a najmladší syn Albert, narodený roku 1776. Ten zomrel slobodný a bez potomkov. Jozef sa ako veľkoobchodník a finančný expert stal jedným z riaditeľov Rakúskej národnej banky a členom bankového výboru. Na pôde tejto banky sa opäť museli stretnúť cesty Friesovcov, Henicksteinovcov a Friesenhofovcov. Jozef bol veľkým milovníkom hudby a priateľom W. A. Mozarta, čo ho mohlo rovnako zbližiť s hudobne a výtvarne zanietenými Friesovcami a Friesenhofovcami. Jedna z dcér Adama Alberta Jozefína (1769 – 1848) sa vydala za baróna Johanna

Erggeleta, ktorý sa často vyskytuje v korešpondencii bratov Gustáva a Adolfa Friesenhofovco a obaja ho dobre poznali.⁵⁵

Napokon Jozefov druhorodený syn Wilhelm (1800 – 1876) pokračoval vo finančnom podnikaní, prevzal po otcovi spoločnosť Henickstein & Comp. a ako medzitým nobilitovaný barón mal rovnako kľúčové postavenie vo viedenskom finančnom svete. Jeho meno sa taktiež v dôvernej podobe vyskytuje v korešpondencii bratov Gustáva a Adolfa Friesenhofovco. Neskôr, v sedemdesiatych rokoch 19. storočia, pôsobil ako predseda poisťovacej spoločnosti Duna. Z Jozefových dcér je pre nás zaujímavá Karolína (1797 – 1844), ktorá sa roku 1816 vydala za známeho orientalistu a diplomata, dvorného radcu a baróna Jozefa Hammer-Purgstalla (1774 – 1856).⁵⁶ S ním mal Adolf Friesenhof úzky korešpondenčný vzťah, o čom svedčí kolekcia zachovaných listov.⁵⁷ Z októbra roku 1841 máme správu, že Adolf Friesenhof pricestoval do Viedne z dolnorakúskeho Hainfeldu spolu s kapitánom Alfredom Henicksteinom (1810 – 1882).⁵⁸ Išlo o Jozefovho najmladšieho syna, ktorý vošiel do dejín ako dôstojník židovského pôvodu s najvyššou dosiahnutou hodnosťou. Od roku 1859 bol generálporučikom a od roku 1863 náčelníkom generálneho štábu rakúskej armády.

Finančný vplyv Henicksteinovcov postupne klesal, hoci jednotlivci podnikat' neprestali. Pauperizácii sa však vyhli, na rozdiel od ďalších línií rodu Hönigovcov – Hönigsbergovcov a Hönigshofovcov.

Ako vidieť z predchádzajúceho výkladu, priesečníkov medzi rodinami Friesovcov, Erggeletovcov, Henicksteinovcov a Friesenhofovco bolo viac ako dosť. Ich a mnohé ďalšie mená sa neustále opakujú pri podnikateľských, charitatívnych a reprezentatívnych aktivitách v hlavnom meste, ale i v „provincii“. Otvorenou otázkou zostáva postavenie Adolfa v henicksteinovskej spoločnosti, do akej miery pre ňu pracoval a či bol vo vedúcich grémiách uvedenej firmy...

Vypuknutie maďarskej revolúcie v roku 1848 a postupné opúšťanie jej legálnej platformy postavili každú šľachtickú rodinu v Uhorsku pred vážnu dilemu: postaviť sa na stranu maďarskej liberálnej šľachty v (dokonca ozbrojenom) boji za práva a väčšiu ústavnú slobodu krajiny alebo zostať lojálnym voči cisárovi a dvoru? Podobné dilemy sa riešili aj v Rakúsku. Friesenhofovci nemali od začiatku jednoznačnú odpoveď, hoci len pred necelými šesťdesiatimi rokmi dostali

55 Například ИРЛИ, рукописный отдел, фонд но. 409 Фогель фон Фризенгофы, п. 6, Gustáv Friesenhof Adolfovi Friesenhofovi z 27. 6. 1850.

56 ŽUPANIČ, Jan. *Židovská šlechta podunajské monarchie*. Praha: Lidové noviny, 2012, s. 355-360. ISBN 9788074221804.

57 HÖFLECHNER, Walter – WAGNER, Alexandra (eds.). *Joseph von Hammer-Purgstall: Erinnerungen und Briefe. Bd. 3. Briefe von 1790 bis Ende 1819*. Graz: ADEVA, 2011, s. 1770. ISBN 9783201019521.

58 Angewonnen. In *Oesterreichisch-kaiserlich-privilegierte Wiener Zeitung*, č. 286 zo 16. 10. 1841.

od cisára barónsky titul a obaja bratia dovtedy postupovali v úzkej vzájomnej súčinnosti.

Adolf bol koncom apríla 1848 zvolený do výboru, ktorý mal vo Viedni dozerať na ustanovenie kandidátov do frankfurtského ústavodarného parlamentu. Krátko nato venoval ministerstvu vnútra 200 zlatých, a to bola na tie časy veľmi veľká suma, na uniformy národných gárd.⁵⁹ Niekedy v prvej polovici roka 1848 si kúpil v kúpeľnom Ischli už spomínaný dom a pri tejto príležitosti sa rozhodol venovať miestnej garde 100 zlatých na nákup zbraní. Rovnako veľkorysý bol pri príspevkoch pre chudobných a na nemocničný fond.⁶⁰ Ukazuje sa, že Adolf revolúciu privítal a postavil sa na jej stranu.

Gustávov postoj bol diametrálne odlišný. Ako muž pôsobiaci minimálne do roku 1841 v diplomatických službách štátu, mal a musel mať lojálny a primerane konzervatívny postoj, čím sa dostával do komplikovanej situácie voči svojmu bezprostrednému uhorsko-maďarskému okoliu. To ho navyše stále viac zatľahovalo do víru udalostí. Dňa 26. septembra 1848 písal na podnet Gustáva Friesenhofa barónsky dvorský sudca Franz Scheiner mešťanostovi do Oslían o priebehu ozbrojeného vystúpenia a situácii v radoch slovenských „revoltantov“ v Brezovej pod Bradlom, v rámci tzv. septembrovej dobrovoľníckej výpravy. Detailné informácie o vodcoch výpravy Hurbanovi a Štúrovi, o výzbroji, náladách, bojoch a zámere tiahnuť na Pešť dostal Scheiner od Friesenhofovho pisára, ktorý pobudol istý čas medzi povstalcami. „*Boh vie ako to všetko skončí ... Kto sa vzdá, tomu sa nič nestane, kto však kladie odpor, bude spálený a zavraždený,*“ končí sugestívne napísané hlásenie.⁶¹

V júni 1849, teda v čase vyvrcholenia rakúsko-maďarských bojov, v Nitre exemplárne potrestali friesenhofovského úradníka Petra Schrimfa, ktorý opustil službu a pôsobil v radoch cisárskych jednotiek generála Šimuniča a Jablonovského v malokarpatskej oblasti. Vodca maďarskej gerily Arnošt Simonyi ho pre podozrenie z vyzvedačstva dal popraviť. Ako vidieť, aj v okolí Brodzian bola situácia maximálne vyhrotená a viaceré indície zreteľne ukazovali na prorakúske postoje barónskej rodiny. To všetko mohlo podstatne skomplikovať jej situáciu, veď udalosti sa odohrávali v čase, keď postaviť sa na jednu stranu znamenalo ohroziť svoje životy pred druhou stranou. Napokon svedectvo po vyše šesťde-

59 Nicht-amtlicher Theil. In *Oesterreichisch-kaiserlich-privilegierte Wiener Zeitung*, č. 121 z 1. 5. 1848 a Inland. In *Oesterreichisch-kaiserlich-privilegierte Wiener Zeitung*, č. 123 z 3. 5. 1848.

60 Oeffentlicher Dank. In *Wiener Zeitung*, č. 185 zo 6. 7. 1848.

61 Štátny archív Nitra, Tekovská župa – kongregačné písomnosti, kartón (ďalej k.) 681, inv. č. 2002, 1848/1464, F. Scheiner starostovi Tagányovi do Oslían z 22. 9. 1848 (uverejnil aj RAPANT, Daniel. *Slovenské povstanie roku 1848-49. Dejiny a dokumenty. Diel II., časť 2.* Turčiansky Svätý Martin 1948, s. 353).

siatic rokoch hovorilo, že Gustáv Friesenhof skončil takmer na šibenici.⁶² Nemáme síce žiadne bližšie informácie, ale takéto veci sa v Uhorsku nespomínali, ak neboli čo len trochu pravdivé...

Ruskí kozáci sa v lete roku 1849 zastavili v Brodzanoch a k svojmu veľkému prekvapeniu tu našli ruskú barónku Natáliu Friesenhofovú, rod. Zagriažsku a po rusky hovoriaceho deväťročného chlapca Friesenhofovcov Gríšu, s ktorým sa potom zabávali vo veľkom parku.⁶³ Uhorská šľachta určite krivo pozerala na Friesenhofa s jeho proviedenskými a proruskými postojmi. Nebolo zrejme vôbec náhodné, že smrť svojej prvej manželky Natálie Zagriažskej z októbra 1850 pripisoval Gustáv aj „*búrkam v Uhorsku*“, resp. „*smutným uhorským časom*“, ktoré vyčerpal jej i tak dosť podlomené zdravie.⁶⁴

V tomto duchu treba vnímať aj skutočnosť, že v marci 1853, teda v období najtuhšieho neoabsolutizmu a teroru, venoval 100 zlatých na výstavbu votívneho kostola vo Viedni, stavaného na znak vďaka za záchranu mladého cisára po nevydarenom atentáte z februára 1853.⁶⁵ Týmto činom jasne deklaroval svoj politický postoj. Prispieval aj na výstavbu protestantských škôl a napokon roku 1854 investoval 6 000 zlatých, a to už bol majetok, do štátnej pôžičky cez Rakúsku národnú banku.

V období neoabsolutizmu zostával teda Gustáv Friesenhof lojálny a zastával tie najkonzervatívnejšie názory. Privítal zbavenie vlády ústavnej zodpovednosti a jej rozpustenie ako kolektívneho orgánu, pričom jeho interpretácia udalostí znela nasledovne: „*Cisár sa deklaroval za absolutistického. To by mohlo byť také dôležité, že by ma to napriek mojej súčasnej politickej apatii mohlo zaujímať. To by mohol byť mocný zárodok budúcich, ešte viac nemilých pohybov. Špeciálne pre Uhorsko ... Včerajší Lloyd nám priniesol zrušenie ústavy zo 4. marca [išlo o oktrojovanú ústavu zo 7. marca 1849 – R. H.]. To ma môže len tešiť, Ty vieš, že nemala väčšieho nepriateľa ako mňa ... V súčasnosti sa však nachádzame v číslom absolutizme, kde sme de facto už boli, len fikcia prestala existovať.*“⁶⁶ Všetky uvedené kroky, ostro kritizované z maďarskej strany, považoval za najlepšie pre Uhorsko. S podobnými názormi sa však v Uhorsku žilo len ťažko.

Tak ako Adolfov život zostal zastretý závojom tajomstva, otázniky vyvoláva aj jeho smrť v pomerne skorom veku. Niekoľko mesiacov po svadbe Gustáva

62 Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára Budapest, XI/729, Arthur Odescalchi Lajosovi Thallóczyemu z 15. 7. 1912.

63 Xavier de Maistre Éloi de Buttet zo 4. 8. 1849. In MAISTRE, ref. 54, s. 115.

64 ИРЛИ, рукописный отдел, фонд но. 409 Фогель фон Фризенгофы, п. 6, Gustáv Friesenhof Adolfovi Friesenhofovi z 18. 10. 1850.

65 Verzeichniss. In *Oesterreichisch-kaiserlich-privilegierte Wiener Zeitung*, č. 73 z 26. 3. 1853.

66 ИРЛИ, рукописный отдел, фонд но. 409 Фогель фон Фризенгофы, п. 6, Gustáv Friesenhof Adolfovi Friesenhofovi z 29. 8. 1851.

Friesenhofa s Alexandrou Gončarovou podstúpil v novembri 1852 vo Viedni vážnu operáciu. Gustáv odišiel za bratom a do Brodzian posielal manželke listy, v ktorých ju informoval o jeho zdravotnom stave.⁶⁷ Posledný známy list Gustáva Adolfovi z Brodzian z konca novembra 1852 svedčil o prekvapujúco rýchлом zlepšení a o rozmanitých možnostiach rehabilitácie. Gustáv písal bratovi už aj o obchodných veciach, o zmenkách s končiacou platnosťou, ale aj o urbárskych pomeroch v Brodzianoch a mechanizmoch vyvážovania tamojších roľníkov (odškodné bolo vyčíslené roku 1855 na vyše 12 000 zlatých), ako aj o problémoch pálenia liehu.⁶⁸

Ešte na začiatku posledného kalendárneho roka vo svojom živote Adolf podporil novoročnú charitu a jeho stav sa zrejme očividne zlepšoval. Dňa 8. januára 1853 obaja bratia odcestovali do Magdeburgu. Nevieme, či cieľom bolo liečenie, alebo iné aktivity. Pravdepodobne boli spolu, lebo vzájomnú korešpondenciu nemáme. Adolfova smrť prichádza prekvapujúco a Gustáv ju oznámil z Magdeburgu, kde sa 18. mája 1853 konal aj pohreb.⁶⁹

Jeho smrť bola pre Gustáva obrovskou stratou. Už v čase choroby mu písal, že „nemusím Ti hovoriť, ako veľmi ľutujem, najmilší Adolf, že Ťa tu viac nemám“.⁷⁰ Smrť tento stav urobila doslovným a trvalým. Odteraz bol už ponechaný sám na seba a hoci sa stal pravdepodobne univerzálnym bratovým dedičom, získané finančné prostriedky investoval s najväčšou pravdepodobnosťou do majetku v Brodzianoch, čo ho oslobodilo od mnohých záväzkov a osamostatnilo ako statkára, ale v konečnom dôsledku mu to veľmi nepomohlo. V druhej polovici šesťdesiatych rokov 19. storočia sa začala výrazne zhoršovať finančná situácia Friesenhofovcov, a tak aj možnosti investovať do kvalitného vzdelávania dospievajúcej dcéry Natálie (narodená 1854) boli obmedzené. Po predaji viedenského domu chodieval Gustáv do hlavného mesta predsa len menej a zohnať vhodných domácich učiteľov pre Natáliu bolo v Brodzianoch nemožné.⁷¹

Spoločné podnikateľské aktivity Adolfa a Gustáva sa sústreďovali na zmenkové obchody, na hypotekárne úvery, obchody s nehnuteľnosťami, s obchodovateľnými cennými papiermi, najmä dlžobnými úpismi, ale i s poľnohospodárskymi komoditami. Takéto podnikanie bolo neraz trhovo netransparentné a len

67 Gustáv Friesenhof/Alexandre Friesenhofovej z 12. 11. 1852 a 13. 11. 1852. In ОБОДОВСКАЯ, Ирина – ДЕМЕНТЬЕВ, Михаил. *После смерти Пушкина*. Москва: Советская Россия, 1980, s. 223-224.

68 ИРЛИ, рукописный отдел, фонд no. 409 Фогель фон Фризенгофы, п. 6, Gustáv Friesenhof Adolfovi Friesenhofovi z 28. 11. 1852; *Amtsblatt zur Wiener Zeitung*, č. 285 z 2. 12. 1855.

69 Gustáv Friesenhof/Alexandre Friesenhofovej zo 17. 5. 1853. In ОБОДОВСКАЯ – ДЕМЕНТЬЕВ, ref. 67, s. 224.

70 ИРЛИ, рукописный отдел, фонд no. 409 Фогель фон Фризенгофы, п. 6, Gustáv Friesenhof Adolfovi Friesenhofovi zo 16. 5. 1852.

71 ОБОДОВСКАЯ – ДЕМЕНТЬЕВ, ref. 67, s. 232.

veľmi ťažko sa dá dodatočne zrekonštruovať. Zmenu prinieslo až systematické publikovanie burzových správ a integračno-komunikačné možnosti telegrafu, ktorý podstatne zefektívnil finančný trh.

V každom prípade, ak sa ešte pred niekoľkými desaťročiami stotožňovali rozsahom i ziskami aktivity bankových spoločností so všeobecným blahom štátu a mohli tak nadobúdať i patriotickú pridanú hodnotu, friesenhofovské obchody sa od štyridsiatych rokov 19. storočia zmenili na finančné operácie podstatne menšieho rozsahu. Exaktne vieme len o niektorých obchodoch oboch bratov. Išlo napríklad o viedenskú nehnuteľnosť bez známych dedičov a právnych nástupcov bývalého majiteľa (rodiny Edle von Lauch), ktorej sa „chopili“ obaja Friesenhofovci a bolo ju treba súdne „očistiť“ od všetkých finančných „záťaží“, aby sa potom mohla prediť. To bol aj prípad dlžných úpisov Šimona Bossányiho a jeho manželky Johanny, rod. Stahl z roku 1845 na 6000 zlatých, ktoré napokon riešil Gustáv pred súdom už po smrti svojho brata roku 1856.⁷² Mechanizmy týchto obchodov poznáme z iných prostredí. Predpokladáme, že po revolúcii sa mohli šikovní ľudia výhodne dostať k veľkým majetkom, ktoré boli zabraté účastníkom revolúcie a odsúdeným, najmä v Uhorsku.⁷³ Aj pôda sa stala po revolúcii tovarom, takže možností na obchody vo veľkom bolo viac ako dosť.

V podobných podnikateľských aktivitách Gustáv pokračoval, hoci bez Adolfovho rozhl'adu a kontaktov určite v menšom rozsahu (skôr v regionálnom rámci hornej Nitry) a určite aj s menším úspechom, ba neraz aj s fatálnymi chybami. Aj preto mal ambície (alebo bol nútený) hospodáriť na brodzianskom panstve, hoci ani tu sa mu neveľmi darilo. Odborné vzdelanie nemal a syn Gregor (spomínaný Gríša), ktorý mal skvelú kvalifikáciu i predpoklady na hospodárenie, sa rýchlo osamostatnil.

Navyše, na brodzianskom nebi sa zaťahovali politické mraky. Lojálne postoje k dvoru počas revolúcie, po francúzsky vedená domácnosť a ruské manželky rakúskeho baróna – to všetko vzbudzovalo nedôveru, až nepriateľstvo okolitých šľachtických rodín voči Gustavovi Friesenhofovi a jeho rodine. Nič sa na tom nezmenilo ani v porevolučnom období. Pasívna rezistencia liberálnej maďarskej šľachty v období stále sa upevňujúceho neoabsolutizmu prikazovala vyhýbať sa tejto rodine, ignorovať ju a nekomunikovať s ňou. V tomto období sa zrodilo pe-

72 Erinnerungen. In *Amtsblatt zur Wiener Zeitung*, č. 139 z 19. 5. 1848 a Amortisationen. In *Amtsblatt zur Wiener Zeitung*, č. 165 z 18. 7. 1856. Ďalej aj ИРЛИ, рукописный отдел, фонд н.о. 409 Фогель фон Фризенгофы, п. 6, Gustáv Friesenhof Adolfovi Friesenhofovi z 10. 10. 1845, 13. 8. 1846, 29. 8. 1851, 2. 6. 1852.

73 MOTTRAM, Ralph Hale. *Wesen und Geschichte der Finanzspekulation*. Leipzig: Insel, 1932, s. 136 a nasl.; CLEMENS, Gabriele B. – REUPKE, Daniel. Kreditvergabe im 19. Jahrhundert zwischen privaten Netzwerken und institutioneller Geldleihe. In CLEMENS, Gabriele B. (ed). *Schuldenlast und Schuldenwert. Kreditnetzwerke in der europäischen Geschichte 1300 – 1900*. Trier: Kliemedien, 2008, s. 111-238. ISBN 9783898901246.

joratívne označenie Gustáva Friesenhofa ako „*Regierungsmanna*“, teda muža, ktorý schvaľoval kroky viedenskej vlády a bol jej vo svojich činoch i zmýšľaní bez výhrad oddaný. Ešte v septembri roku 1863 si syn Gregor sťažoval v liste Karolovi Kuzmánymu na komplikovanú otcovu pozíciu v prostredí nevraživosti zo strany maďarsky cítiacej šľachty.⁷⁴

Gustávov syn z prvého manželstva Gregor (1840 – 1913) získal vzhľadom na ruskú výchovu, detstvo medzi slovenskými roľníckymi deťmi v Brodzanoch i vzhľadom na ruskú národnú literatúru úzky vzťah k roľníctvu, k Slovanstvu i slovenskému národnoemancipačnému hnutiu. Asi aj mladícky idealizmus a nadšenie dostali mladého baróna k slovensky písanej publicistike, ku stykom so Štefanom Moyzesom, Karolom Kuzmánym a Danielom Gabrielom Lichardom i s jeho hospodárskym časopisom *Obzor*. Pridal sa verbálne i činmi na stranu Slovákov a stal sa členom prvého výboru novozaloženej Matice slovenskej.⁷⁵

Nebolo preto náhodné, že zo strany uhorského miestodržiteľstva prišiel v auguste 1863 list na tekovského župana so žiadosťou, aby bližšie informoval o politických postojoch Friesenhofovcov. Určite to súviselo s čulými aktivitami syna Gregora, ale i s politickými názormi stále asi dosť ostrakizovaného otca Gustáva. Župan v odpovedi síce uviedol diplomatickú minulosť Gustáva v Rusku, ale jeho politické postoje hodnotil ako lojálne, čo určite zodpovedalo pravde. K synovi Gregorovi sa nevedel (nechcel?) vyjadriť, keďže bol dlhodobo na štúdiách mimo územia župy.⁷⁶

Rodina v Brodzanoch bola vtedy nepochybne spoločensky dosť izolovaná a až v polovici šesťdesiatych rokov sa situácia postupne menila. Svedčia o tom albumy s fotografiami predstaviteľov okolitých šľachtických rodín, ktorí začali udržiavať spoločenské kontakty s Friesenhofovcami. Syn Gregor v roku 1872 založil unikátny Hospodársky spolok pre údolie Nitry, v ktorom sa demokratickými nástrojmi veľká pozornosť dostala hospodárskej osvete slovenských roľníkov, ako aj zlepšovaniu ich hospodárenia.

Gustáv sa vymanil z finančných problémov až sobášom dcéry Natálie za solventného a vysoko postaveného vojvodu Elimara von Oldenburg roku 1876. Nezabudnime však, že práve do tohto roku patrilo aj rozdelenie nazhromaždených úrokov z dedičstva ešte po zakladateľovi rodu Johannovi Michaelovi von Friesenhof. Pravda, ak uložené a do štátnych papierov investované peniaze prežili až do týchto čias... Nemáme ani sobášnu zmluvu a nevieme preto rozlíšiť, ktoré peniaze a koľko pochádzali z dedičstva a ktoré prostriedky boli získané svadbou.

74 Archív Matice slovenskej Martin, fond Matica slovenská I. (1857) 1863 – 1875 (1912), sig. 56 194, G. Friesenhof K. Kuzmánymu z 18. 9. 1863.

75 HOLEC, Roman. *Zabudnuté osudy*. Martin: Matica slovenská, 2001, s. 72-103. ISBN 9788070906293.

76 Štátny archív Nitra, fond Tekovská župa – hlavný župan, prez., k. 14, inv. č. 17, 1863/126.

Skutočnosť, že pri dedení rodových majetkov dostala prednosť mladšia dcéra pred starším synom, napovedá, že sobáš s vojvodom z Oldenburgu bol vážnou udalosťou v živote rodiny a musel jej výrazne aj finančne pomôcť.⁷⁷ V každom prípade, kruh akoby sa uzavrel a rodina vstúpila do nového obdobia svojho života.

Keď sa v roku 1867 písalo o najvýznamnejších nobilitáciách jozefínskeho obdobia a o vzniku tzv. druhej spoločnosti, vyzdvihlo sa aj meno Friesovho spoločníka a čerstvého baróna Johanna Michaela Vogela von Friesenhof. Jeho rodina „*patri aj v dnešných časoch [v roku 1867 – R. H.] k najznámejším, hoci svoje pôvodné meno Vogel si už dlhšie vyškrtla a nepoužíva*“.⁷⁸

O sedem desaťročí a dve generácie neskôr už bola situácia diametrálne odlišná. Sobáš barónky Natálie s vojvodom z Oldenburgu bol posledným vzopätím tretej generácie rodu Friesenhof. Jej nevlastný brat Gregor sa stal pozoruhodnou osobnosťou z hľadiska slovenských národnoemancipačných snáh, z hľadiska rozvoja demokratického roľníckeho spolkového života (čo bolo v období dualizmu unikátom) a nakoniec i z hľadiska dynamického rozvoja poľnohospodárskych vied, meteorológie a sociológie.⁷⁹

Na príklade Friesovcov, Henicksteinovcov i Friesenhofovcov vidieť, že podnikanie a „zarabanie peňazí“ vo veľkom ako činnosti, z ktorej tento rod vlastne vzišiel a dočkal sa nobilitácie, už bolo minulosťou. V druhej a tretej generácii sa do popredia dostalo predovšetkým ich mŕňanie a postupná pauperizácia. Na jej zastavenie poslúžili už len tradičné prostriedky ako sobášna stratégia, uskromňovanie sa a sociálne uzavretie spojené s postupnou spoločenskou marginalizáciou. Na druhej strane zohrával rod v regionálnom rámci stále pozitívnu úlohu, keď svojimi verejnoprospešnými a dobročinnými aktivitami suploval mnohé absen-tujúce sociálne funkcie štátu.

77 ASNM, fond Brodzany (nespracovaný), k. 1, Testament Gustáva Friesenhofa zo 6. 2. 1887.

78 Aus der Geschichte der Wiener Gesellschaft im Vormärz. VI. In *Neues Fremden-Blatt*, 3, č. 357 z 29. 12. 1867.

79 Podrobnejšie LUKÁČOVÁ, ref. 34, s. 94 a nasl.; HOLEC, Roman. „Ako Martin Rozumný zbohatol a s ním celá dedina“ (Poľnohospodárska didakticko-osvetová literatúra na Slovensku v rokoch 1848 – 1914 a jej zdroje). In *Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století*. Studie Slovákckého muzea 9/2004. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 2004, s. 39-49. ISBN 8086185389; HOLEC, Roman. Barón Friesenhof v kontexte veľkej doby a malých dejín. In *Biografické štúdie*, 38 (Martin 2015), s. 39-55. ISBN 9788081490576.

DIE ENTSTEHUNG, DER GLANZ UND STURZ
DER UNTERNEHMERISCHEN ART DES NEUEN ADELS
IN DER HABSBURGERMONARCHIE

ROMAN HOLEC

Die Studie beschreibt die Entstehung, den Glanz und den Sturz von einigen unternehmerischen Familien (Fries, Henickstein, Friesenhof und geläufig auch weitere), die in Wien am Ende des 18. Jahrhunderts zur Nobilitation gelangten und noch zu Beginn des 19. Jahrhunderts über merkliches gesellschaftliches Ansehen und den Reichtum verfügten. Ihr geringfügiger politischer Einfluss des neuen Adels entsprach jedoch dessen enormer ökonomischer und großer kultureller Bedeutung nicht. Nach der starken Gründergeneration folgte gewöhnlich Stagnierung und oft ein schrittweiser Niedergang, wenn die Mitglieder weiterer Generationen über notwendige Ausdauer und Voraussetzungen nicht verfügten.

Am ausführlichsten wird diese Entwicklung auf der Familie Friesenhof dargestellt, bei welcher Landsmann aus Elsaß, Johann Michael (1739–1812), zu den Gründern der Familientraditionen gehörte und zum ersten Baron und Träger des unternehmerischen Erfolgs im Rahmen des Bankhauses Fries & Comp. wurde. Sein Sohn Adolf (1798–1853) setzte sich in der zweiten Generation sehr bedeutend in der Geschäftswelt durch, der zweite Sohn Gustav (1807–1889) siedelte sich jedoch im Gebiet der heutigen Slowakei, in Brodzany, an, führte hier die Bauernwirtschaft und gab die Unternehmertätigkeit auf nationaler Ebene auf. Durch enge Verbindungen zum Russland dank zwei russischen Ehefrauen und durch loyale Haltung zum Hof und dem Monarchen wurde er zur weißen Krähe unter dem Adel in der Region. Dies intensivierte noch mehr sein Sohn Gregor (1840–1913) durch seine Neigung zu der slowakischen nationalemanzipatorischen Bewegung und seine Mitgliedschaft im Ausschuss von Matica slovenská, sowie durch die Gründung eines demokratischen dreisprachigen Wirtschaftsverbandes. Die jüngere Tochter Natalia (1854–1937) heiratete den Herzog von Oldenburg, Enkelsohn des schwedischen Königs, womit sie noch mehr den europäischen Kontext der Familie verbreitete, die zu einer seltenen und sehr interessanten Art des neuen Adels wurde. Sie verlor ihr Vermögen dank ihrem Lebensstil, der Unzweckmäßigkeit, aber auch dank den getroffenen Maßnahmen gegen den Adel in der Tschechoslowakei. Die letzte Generation des Geschlechts Friesenhof-Oldenburg war nur noch ein anschaulicher Beweis für die Agonie und den Niedergang.

prof. PhDr. Roman Holec, CSc.

Historický ústav SAV

P. O. Box 198, Klemensova 19, 814 99 Bratislava

Univerzita Komenského v Bratislave

Filozofická fakulta, P. O. BOX 32, Gondova 2, 814 99 Bratislava

e-mail: rh1918@yahoo.com